

TŘEBOŇSKÉ OPEVNĚNÍ Z LET 1525 - 1526 V PÍSEMNÝCH PRAMENECH

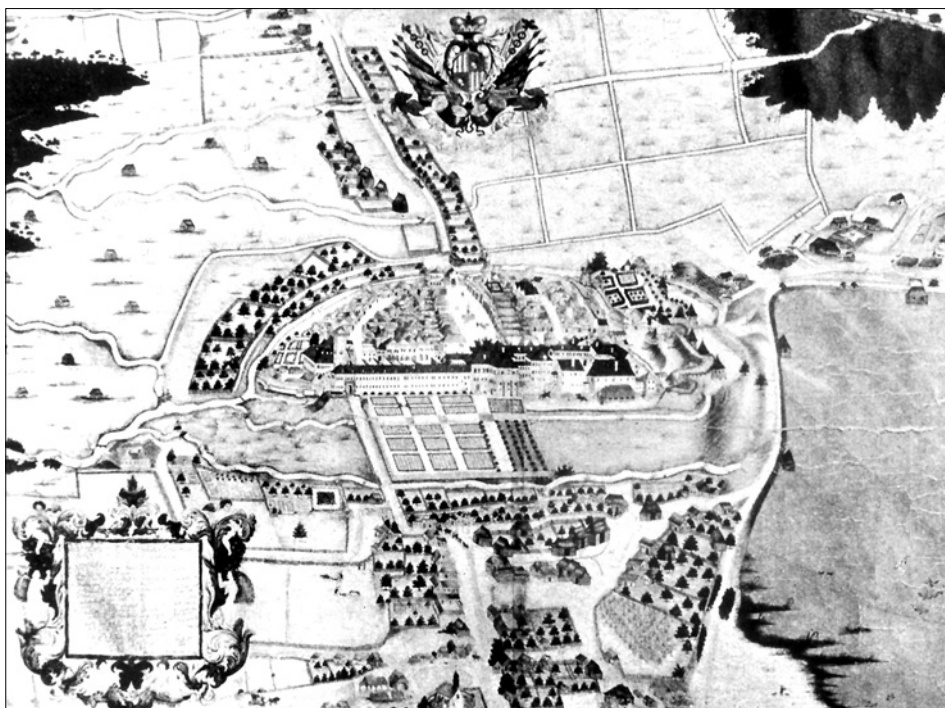
(GENEZE A PRŮBĚH STAVBY, PRACOVNÍ SÍLY, FINANČNÍ NÁKLADY, JEDNOTLIVCI)

ALEŠ STEJSKAL

OBJEKT A LITERATURA

„Přicházejíce k městu, mníme jíti do nějaké pevnosti. Ať jdeme ze kterékoliv strany, všude jest nám projíti branou a všude spatříme ještě památky bývalého zpevnění, hradby se střílnami a bašty. Tyto byly dobrou ohradou, ale ještě bezpečnější, ačkoliv nezdravou pevností byly močály, kteréž před věky město na všech stranách obkličovaly.“ Slova, která A. Sedláček zařadil na samý úvod přehledu jednotlivých témat dějin Třeboně, vyvěrají spíše z romantické partie jeho metody, avšak jsou platná dodnes.¹⁾ Vyjádření v sobě kumuluje několik dějinných paradoxů. Voda, která na sklonku středověku doplňovala městské opevnění, se zhruba o padesát let později stala obrazně řečeno hrobařem velké části jeho jižního pásma. Neobyčejně rozsáhlá, v tehdejších poměrech neekonomická a pro okolní obyvatele permanentně nebezpečná stavba rybníka Světa - monumentálního pomníku bezmezných ambicí Jakuba Krčína z Jelčan, využila, a tím i z hlediska původního účelu destruovala originální obranné valy s většinou podzemních chodeb. Šlechtické ekonomické potřeby, doprovázené či zneužívané rodící se byrokracií, po půlstoletí částečně převrstvily monumentální výkon odcházejícího rytířského středověku. Podoba opevnění z let 1525 až 1526²⁾ je však stále jednou z dominant města i po částečném zničení na konci 16. století, několika požárech v 17. a 18. století a částečném zničení při zastavování parkánu v 19. století.

Prvním, kdo se s patřičným ohodnocením zmínil o novém opevnění, byl Václav Březan. Z pozice svých perspektiv psal o některých jeho součástech jako o určité zvláštnosti.³⁾ Nahlíženo z časově opačného konce historické pro-

Obr. 1: Detail nejstaršího známého vyobrazení treboňského opevnění na veduté města a blízkého okolí z roku 1699. Na snímku jsou bašty na jižní straně města, kde v době jejich stavby ještě nebyla hráz rybníka Svět.

duke, tvrdí se v zásadě totéž. V posledních encyklopedických shrnutích o hradech a zámcích se o opevnění hovoří jako o do budoucna zajímavém badatelském objektu.⁴⁾ Zmíněný A. Sedláček ve zkratce postihl jak význam opevnění, tak vypovídací schopnost písemných pramenů, ke kterým se s výjimkou F. Matouše patrně nikdo nevrátil, soudě alespoň podle obsahu publikovaných prací.⁵⁾ Matoušovy topograficky orientované práce profilely další zájem především ke dvěma okruhům problémů. Jednak ke stavebně historickým průzkumům, jednak k otázce motivace projek-

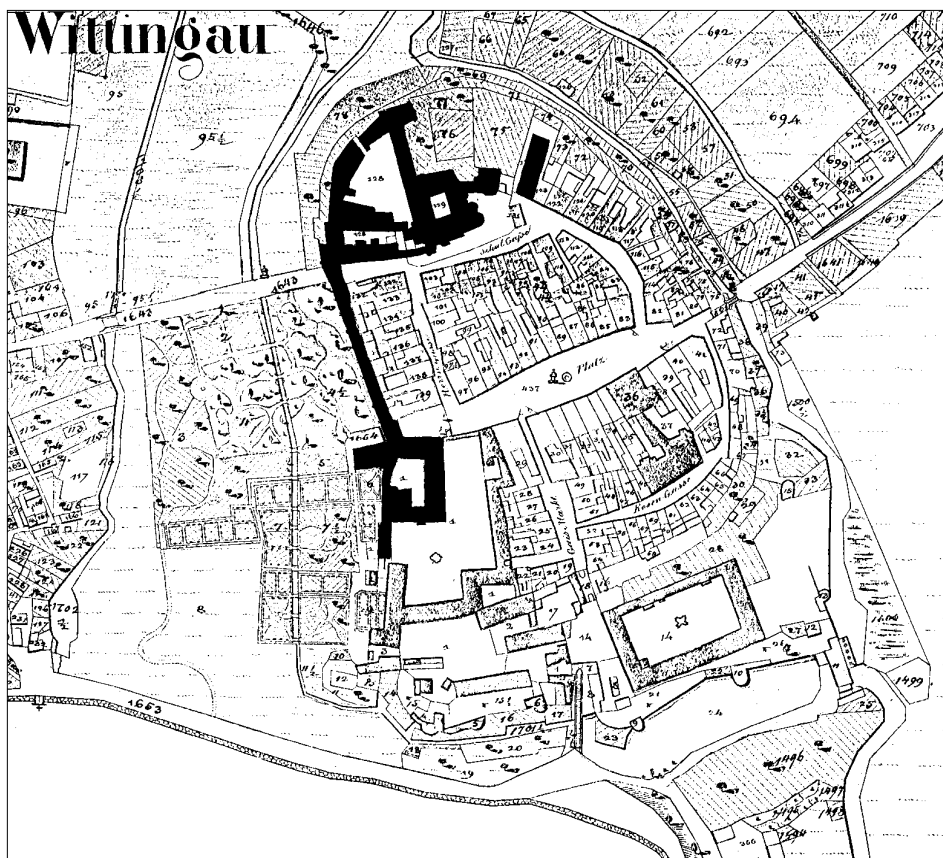
3) V edici A. Kubíkové, Rožmberské kroniky, cit v pozn. 2, s. 84 („Dal se potřebovati k zpevnování Třeboně a to dílo řídil. Divných sklepů pod zemí k odpirání nepřátelům nadělal, kteříž rybníkem Světem na větším díle zkažení“).

4) T. Durdík (Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 1999, s. 564 - 565) se zmíní o přestavbách a přístavbách hradu a poukazuje na úlohu vody v obraně hradu, který považuje za zajímavý předmět výzkumu. V poněkud dublující se verzi se P. Vlček (Ilustrovaná encyklopedie českých zámků, Praha 1999, s. 481 - 482) o opevnění, jehož organickou součástí byl hrad i zámek, nezmiňuje vůbec. Výjimkou je konstatování o přestavbách zámku v letech 1519 - 1522, avšak s tiskovou chybou či omylem v dataci úmrtí Jindřicha z Rožmberka (nikoliv 1524, nýbrž 1526).

5) Ze Sedláčkovy noticky, že v letech 1525 - 1526 bylo „pílně pracováno na valech městských“, je zřejmé, že pramen, o kterém bude řeč níže, znal patrně z autopsie.

1) A. Sedláček, Hradby, zámky a tvrze Království českého, 3. Praha 1884, s. 120 - 121.

2) Na základě analýzy níže zmíněného rejstříku se přikláním k dataci, kterou zastával A. Míka, Osud slavného domu, České Budějovice 1970, s. 84 - 85. Blíže A. Kubíková, Rožmberské kroniky krátký a summovní výtah. X. kapitola. Jošt III. Z Rožmberka a jeho bratři, Jihočeský sborník historický (dále JHS) 59, 1990, s. 88.

Obr. 2: Třeboň, tzv. císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1841. Část opevnění z 20. let 16. stol. na jižní straně města.

tu.⁶⁾ V té jsou autoři zajedno - budování opevnění v letech 1525 - 1526 dávají do přímé souvislosti s rostoucím tureckým nebezpečím.⁷⁾ Teprve J. Macek se pokusil začlenit opevňovací aktivity jagellonského období do širších souvislostí, z nichž vyplynulo, že třeboňský projekt byl pouze součástí podobných aktivit v jiných městech a rezidencích.⁸⁾ Specifičnost objektu měla podle většiny autorů slibovat postava hlavního investora - Jindřicha VII. z Rožmberka (1496 až 1526). Předčasně zemřelý aristokrat, vystupující energicky ve sporu o rožmberské dědictví, prošel údajně svízelnou zkušeností vojáka účastnícího se francouzsko-italských válečných střetů v severní Itálii.⁹⁾ Odtud měl transponovat představu o dobově moderním opevňování do prostoru své bývalé rezidence v Třeboni, kterou opustil po přenesení dvora do Českého Krumlova v roce 1524.¹⁰⁾ Adjektivum „mo-

ho ohrožení obyvatel Českého království.¹⁵⁾ Přestože se o tureckých přípravách k tažení do Uher vědělo nejpozději v listopadu roku 1525,¹⁶⁾ začaly intenzivní opevňovací práce na Třeboni probíhat už od konce jarního období téhož roku, přičemž několik předcházejících měsíců musela zabrat organizační příprava, jejíž nejdůležitější složkou bylo zabezpečení dostatečného množství pracovních sil. Ačkoliv hlavní motivační faktor v podobě osmanského nebezpečí nelze popřít, bylo by chybou opomenout důvody, jež přicházely

derní“ nemusí být nadsazené, přestože se v syntetických pracích píše o době budování opevňovacích systémů v Čechách na přelomu 15. a 16. století jako o anachronickém podniku, neodpovídajícímu trendům evropského vojenství.¹¹⁾ Hodnocení je většinou založeno na dobové kritice zásob palných zbraní ve městech a chatrných výsledcích studia zbrojního potenciálu z ojedinelé dochovaných hradních inventářů.¹²⁾ Rožmberská artilerie, vzniklá z valné části právě v prvních desetiletích 16. století a s úspěchem prezentovaná jako působivá síla ještě po stu letech, podporuje představu o rožmberské originalitě.¹³⁾

Komplexní interpretaci motivů investice nevyčerpá pouze argument o obecnějším ohrožení Turky. Už v počátcích politického zpravodajství tohoto druhu¹⁴⁾ se osmanská otázka stávala více „politikem“ v rámci stavovského soupeření, než skutečným argumentem vyvolávajícím obecnou představu fyzické-

ku. K přenosu „vzorů“ F. Matouš, Třeboň, cit. v pozn. 6, s. 45 (jedná se především o systém podzemních chodeb).

11) Např. J. Macek, Jagellonský věk, cit. v pozn. 8, s. 150 nebo T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie, cit. v pozn. 4, s. 54 - 56 (na příkladu Bechyně).

12) Kritika neutěšeného stavu militarií je doslova konstantou, která se vyskytuje v pramenech nejen 16. století. Blíže A. Stejskal - V. Bůžek, Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože), Folia historica bohemia (dále FHB) 15, 1991, s. 197 - 268.

13) K tomu srov. dataci výroby jednotlivých děl v edici A. Stejskal - V. Bůžek, Výzbrojní program, cit. v pozn. 12, s. 253 - 261. Oceněním rožmberského militarizačního programu z konce 16. století byly události spojené se vpádem Pasovských a boje v letech 1618 - 1620. Blíže J. Pošpil, Třeboňsko za povstání českého, Sborník historického kroužku 14, 1913, s. 95 - 101, 113 - 140, 15, 1914, s. 1 - 31.

14) Souhrnně Z. Šimeček, Novinové zpravodajství v předbělohorských Čechách, FHB 11, 1987, s. 287 - 303 (i se soupisem specializovaných studií). Ke „komunikační revoluci“ v 16. století srv. M. North (Hg.), Kommunikationsrevolutionen. Die neuen Medien des 16. und 19. Jahrhunderts, Wien 1995 (v adekvátních partiích sborníku však citelně chybí propracované výsledky nejen českého výzkumu).

15) Blíže J. Pánek, Podíl, cit. v pozn. 7. Na straně druhé je však pravda, že politické kalkulování s osmanskou otázkou je lépe doloženo pro období 2. pol. 16. století.

16) J. Janáček, České dějiny. Doba předbělohorská. 1526 - 1547. I/1, Praha 1968, s. 7.

6) F. Matouš, Třeboň, Praha 1972. F. Matouš, Třeboň. Poklady národního umění LXXIII až LXXV, Praha 1946. F. Matouš a kol., Třeboň. Městská památková rezervace, zámek a památky v okolí, Praha 1964.

7) Shrnující hodnocení problému J. Pánek, Podíl předbělohorského českého státu na obraně střední Evropy proti osmanské expanzi, Československý časopis historický (dále ČsCH) 34, 1988, s. 856 - 872.

8) J. Macek, Jagellonský věk v českých zemích, Praha 1994, s. 149 - 150 (italské vzory od poloviny 15. století, síť vodních kanálů na Švihově, finanční nákladnost opevňovacích aktivit), též, Jagellonský věk v českých zemích, Praha 1998, s. 80 - 87 (budování valů a vodních příkopů v Pardubicích za Viléma z Pernštejna, snaha o zdokonalení opevnění Rakovníka a Litoměřic, problematika výzbroje měst). V tomto smyslu je zvlášť zajímavá Mackova zmínka o poměru fortifikací k ostatním stavbám v Dürerově představě ideálního města z roku 1527, ve které autor věnoval opevnění 70% z celé plochy městiště (s. 82).

9) Edici Březanova hodnocení a komentář s další literaturou u A. Kubíkové, Rožmberské kroniky, cit. v pozn. 2, s. 84, 87, 88.

10) Podrobněji A. Kubíková, Rožmberské kroniky, cit. v pozn. 2, s. 86 - 88. Podstatné a neznámé informace o Jindřichově třeboňském dvoře obsahuje rejstřík příjmů a vydání, který autor studie připravuje do tis-

v úvahu na úrovni „zemské“ a „rodové“. Spor o rožmberské dědictví nebyl zdaleka u konce a opětovný návrat Zdeňka Lva z Rožmitálu do úřadu nejvyššího purkrabí v roce 1525 zvýšil nebezpečí vojenského útoku vůči Rožmberkům.¹⁷⁾ Doslova paniku mezi českými stavy vyvolaly začátkem roku 1525 zprávy o údajném záměru císaře a švábského spolku vtrhnout do Čech. Na osobní žádost rakouského arcivévody Ferdinanda se právě Jindřich z Rožmberka měl pokusit o uklidnění situace.¹⁸⁾ Šíře možností očekávané konfrontace byla tedy mnohem širší a nelze ji redukovat jen na úroveň přímého tureckého napadení.

Nejistota panuje rovněž v otázce časového plánu stavby. O investorovi v Rožmberkově

osobě, ani o hlavním staviteli Štěpánku Netolickém nejsou pochybnosti, avšak Březanova poměrně nelogická noticka o Jindřichově účasti na opevňovacích pracích již v roce 1505 (bylo by mu 9 let), vedla některé autory k představě o realizaci plánu v několika fázích.¹⁹⁾ Blíže pravdě je patrně názor A. Míky, který stavbu kladl do let 1525 - 1526.²⁰⁾ Navíc, v původním Štěpánkově plánu vybudování rybníční sítě z roku 1516 se o nicméně podobně nevažovalo.²¹⁾ Jindřichovo nečekané nařízení tedy muselo Netolického plány nejméně na rok pozastavit, neboť většina využitých pracovních sil byla soustředěna na Třeboňsko původně kvůli rybníkářským pracím.

Pojetí, která mohou rektifikovat možnosti interpretace vzniku třeboňského opevnění, existují v zásadě tři. Komparativní studium, založené na vyhodnocení trendů v jiných lokalitách a zemích, detailní stavebně historický průzkum a konečně analýza pramenů, které jsou buď zcela neznámé, nebo autorům posloužily dříve jen jako doklady v intencích jejich studijního (publikačního) záměru (dějiny města, zámku, rodu, památkových objektů atd.). Poslední ze jmenovaných přístupů nabízí (za předpokladu existence vhodného pramene) odpověď na otázky, které sice upřesňují závěry týkající se „makro“ údajů o stavbě (investor, stavitel, průběh stavby, finanční náročnost, inspirační vzory), ale také nabízejí (dokonce v celozemské perspektivě)

Obr. 3: Třeboň, fotografie jižních bašt po adaptaci ze druhého desetiletí 20. století (převzato od F. Matouše).

originální údaje. Otázky typu, jak rychle se staví a kolik to stojí, jsou běžné i těžko zodpověditelné zároveň, méně obvyklé tázání se týká pracovních sil, které jsou základním předpokladem pro realizaci podobných projektů, alespoň v období před nástupem předpokládaného populačního boomu. Kdo a odkud musel nebo chtěl nabízet svoji pracovní sílu? Jak intenzivně se pracovalo? Existovaly individuální rozdíly v přístupu k práci na stavbách, které dnes na základě vlastních hodnotících kritérií řadíme do fondu „památek“? Sledování geneze stavby „zevnitř“ na základě ojedinělého písemného pramene je tudíž hlavním cílem příspěvku.

PRAMEN A JEHO LIMITY

Rejstřík vydání na stavbu bran a valů není neznámý, spíše nevyužitý. Na devadesáti stranách eviduje zhruba 2120 zápisů, které přibližují nejen badatelsky obligátnější syžety, ale obnažují především onen pracovní týl. Po devět měsíců - od 24. června roku 1525 do začátku dubna následujícího roku - máme možnost sledovat jednotlivé pracovníky konkrétních profesí, kteří se zúčastnili v rámci 34 výplatních termínů přesně specifikovaných druhů prací. Každý jedinec je charakterizován jménem, lokalitou svého původu, momentální (!) profesí,²²⁾ druhem práce a především výší denní mzdy za počet skutečně odpracovaných dnů (měřily se na čtvrtiny).²³⁾ Poslední z uvedených charakteristik staví pramen, alespoň do zveřejnění podobných dokumentů ze stejného období, do pozice českého unikátu.²⁴⁾

17) Srov. Archiv český (dále AČ) 8, Praha 1888, AČ 9, Praha 1889, AČ 10, Praha 1890, AČ 12, Praha 1893, s. 1 - 111. Exemplární ukázkou gradující představy o vojenském střetnutí srov. např. v dopise Jindřicha z Rožmberka zlatokorunskému opatu ze 3. února 1525, ve kterém mu sděluje nutnost přípravy jeho poddaných k mocenské konfrontaci (Tamtéž, s. 84, originál v SOA Třeboň, Historica Třeboň, č. 4629).

18) Většina dokumentů byla publikována v AČ 12 s výjimkou zmíněné německy psané Ferdinandovy žádosti, datované v Innsbrucku 25. února 1525 (SOA Třeboň, Historica Třeboň, č. 4631).

19) Např. F. Matouš, Třeboň, cit. v pozn. 6, s. 47. Stavbu opevnění považoval za dlouhodobý projekt vycházející patrně ze šířeji chápaných civilizačních proměn společnosti, nikoliv jako promptní reakci na rychle se měnící společenskou situaci.

20) A. Míka, Osud, cit. v pozn. 2, s. 84 - 85.

21) Šestistránkový elaborát je uložen v SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6T 11.

22) Máme možnost detekovat změnu profese (např. z dělníka na lamače s jinou, většinou výhodnější denní mzdou) u spolehlivě určeného jedince.

23) Český psaný rejstřík je uložen v SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6R 1. K důvodu dělení dní na čtvrtiny v pozn. 67.

24) J. Čechura, autor jediné a dosud poslední studie zabývající se počtem pracovních dnů námezdních sil v pozdním středověku, požadoval v rámci dalšího postupu rozbor pramenů (zvláště pro počátek 16. století), které budou evidovat údaje o počtu skutečně odpracovaných dnů jednotlivých osob, což dokumenty, ze kterých vyšel, neposkytovaly (Počet pracovních dnů v Čechách v pozdním středověku, Časopis Národního muzea (dále ČNM) 158, s. 3 - 4, 1989, s. 166 - 167).

ČASOVÝ PLÁN

Jádro pracovního plánu bylo soustředěno do období tří měsíců - srpna, září a října. Měřeno celkovým počtem kontaktů pracovníků (frekvence angažování se jedinců ve zmíněných 34 výplatních termínech, resp. pracovních obdobích) byly v tomto období vyúčtovány více než dvě třetiny z výše uvedených 2120 osobních zápisů. Generalizace není platná pro všechny profese. Pozdní léto a počátek podzimu byl ideální pro zedníky a jejich přidavače, kteří mohli pracovat jen za předpokladu, že „dělníci“ (dále bez kurzívy a uvozovek) a posléze tesaři pro ně připraví terén a hlavní konstrukci staveb. Formani, lamači kamene a rumaři mohli pracovat kontinuálněji, neboť dodatečné zpevňování valů nezáviselo na stavu dokončení opevnění a bašt.²⁵⁾ Na první pohled by se mohlo zdát, že plán projektu kopíroval hospodářský rok, tedy že s hlavní pracovní silou se počítalo až po žních. Z následující tabulky je jasné, že promptní provedení záměru bylo přímo závislé na konsolidaci dostatečného počtu nejméně kvalifikovaných námezdníků (dělníků), kteří v rámci nabízených pracovních (platebních) podmínek byli ochotni (donuceni?) spolupodílet se na genezi základů třeboňského opevnění.

Profese	Celk. zápisů (výplat)	%	Počet osob	%
dělníci	1289	61%	516	58,9%
tesaři	416	20%	118	13,5%
formani	212	10%	121	13,8%
lamači	74	3,5%	40	4,6%
zedníci	49	2,3%	32	3,7%
rumaři	37	1,8%	18	2,1%
přidavači	14	0,7%	14	1,6%
ostatní	14	0,7%	17	1,8%

Desítky dělníků zahájily svou práci v červnu, a to rozsáhlou destrukční fází. Zboření „Veselské“ brány a v srpnu části „přední“ bašty je nepřímým důkazem nového stavebního projektu, který bezprostředně nenavazoval na starší rozvržení z počátku 16. století.²⁶⁾ Červencovou náplň práce vyplnily rozsáhlé přípravy komunikací a stavebního materiálu pro budování opevnění na severozápadní straně města. Zpevňovaly se permanentně vytižené a rozježděné cesty, ko-

Obr. 4: Třeboň, část opevnění západně od Svinenské brány, dnešní stav (foto V. Razím).

pala se hlína a „suť“, které se navázely na základy „hrázky“ u Brilické brány a na celou severozápadní část valů.²⁷⁾ Část nádeníků řezala poblíž Opatovického rybníka na jižní straně města dřevěné „kůly“ pro jednotlivé bašty. Následující měsíc srpen nepozbyl pro zúčastněné na monotónnosti. Kromě zmíněné likvidace „přední“ bašty se pokračovalo v navázce země z „Kněžského pole“ a začal se připravovat prostor pro valy („klučení“ okolních blat). V parném letním měsíci tak ukončily svou existenci některé starší části opevnění a Třeboň byla nerovnoměrně obepínána navršeným valem, ze kterého se vypínaly základy nových bašt. Část hrubého obranného prstence byla precizována i v průběhu září, kdy se dále a ve velkém navázela hlína, která byla nejprve nakládána na lodi, poté dopravena po vodě (Opatovickém rybníce?) do blízkosti valů, tam přeložena na formanské vozy či „kolečka“ a těmi navedena na násep. Problémem však začínalo být deštivé počasí, které nejen ztěžovalo suchozemskou dopravu, ale představovalo nebezpečí především pro hlínou zatížené lodě.²⁸⁾ V říjnu, kdy byly hlavní partie severozápadní části valů hotovy, se pozornost soustředila na jih od města. Centrem zájmu se stal Opatovický rybník. V souladu s opevňovacím plánem se výrazně zvýšila jeho severní hráz, na jejíž modifikaci se podílela naprostá většina dělníků, a zároveň byla upravena „stoka“, která měla patrně napájet velký vodní příkop, který odděloval Novohradskou

25) Zatímco zedníci a přidavači realizovali veškeré své kontakty (100%) v průběhu srpna až října, u dělníků to činilo 77% všech kontaktů, u tesařů 61%. U formanů pak pouhých 27% (zimní doprava po ztvrdlých silnicích pro ně byla snad i příjemnější), u lamačů a rumařů 23% kontaktů.

26) „Veselská“ brána nebyla v literatuře zmíněna. Je téměř jisté, že se nacházela na severní straně města, tedy „za klášterem“, a že byla buď pozůstatkem vrcholně středověkého komunikačního systému města se třemi branami (F. Mareš - J. Sedláček, Topographie der historischen und

kunst-Denkmale politischer Bezirk Wittingau, Prag 1904, s. 93), nebo stavbou z přelomu 15. a 16. století. „Přední“ bašta byla pravděpodobně rovněž součástí už nevyhovujícího severního opevnění, soudě alespoň podle dobového zvyku klasifikovat polohu podle severní orientace („nahoru - dolů“ v kartografickém slova smyslu, nikoliv ve smyslu polohy hradu či zámku vůči městu - např. „jet dolů do Uher“ apod). Obrát „grunt u přední bašty v blatě brali a beranem, kulí bíl“ označuje je částečnou destrukci bašty.

27) Brilická brána, těsně přiléhající k severní části hradu (zámku) a tvořící společně s Hradeckou branou východozápadní osu města protínající náměstí, zůstala součástí nového opevnění a musela vzniknout nejpozději na začátku 16. století. F. Matouš (Třeboň, cit. v pozn. 6, s. 47) tvrdí, že o jejím stáří nevíme nic.

28) Zápis „vysejání země ze 14 lodí, když byl Svatvečír, k dešti se strojlo“ ze druhé poloviny září je dostatečným dokladem.

Obr. 5: Třeboň, část opevnění východně od Svinenské brány, dnešní stav [foto V. Razím].

a Svinenskou bránu.²⁹⁾ Na úpravě stoky se pracovalo bezvýhradně i celý další měsíc.³⁰⁾ Jakmile byla začátkem prosince práce na stoce dokončena, začalo se s úpravou terénu pro valy na jižní straně města poblíž severního břehu Opatovického rybníka. „Planění za Dlouhým mostem“, kterým je snad chápán dřevěný most přes vodní příkop mezi Svinenskou a Novohradskou branou,³¹⁾ se protáhlo až do ledna, kdy se „blata“ za mostem upravovala kvůli snazšímu přístupu k dostavovaným baštám. Zároveň se začala projevat určitá napjatost plánu, neboť dělníci začali být využíváni rovněž při tesařských a lamačských pracích. S výjimkou dílčí činnosti v březnu, kdy pomáhali splavovat stavební materiál kamsi do prostoru za „Dlouhým mostem“, tedy patrně do jihovýchodní části za městem, již nic podstatného z hlediska chronologie stavby nepodnikli.

Časový plán formanů logicky korespondoval s pracovní činností dělníků. Po letní úpravě cest se transporty hlíny, dřeva, písku, kamene a sutí nezastavily až do Velikonoc. Výše načrtnutý harmonogram lze doplnit některými detaily. Už v červenci je možné doložit budování sítě podzemních chodeb. Jednotlivé bašty, o jejichž rozmístění kolem celého města bylo hned od počátku jasno, začaly vznikat v první polovině srpna, kdy se poprvé objevují zápisy o dovozu „podlah k baštám“. Po zářijovém dokoupení většího počtu pracovních nástrojů z Českých Budějovic (šlo především o „kolečka“) nabraly práce na intenzitě a v průběhu října se k severozápadním baštám dopravovaly už jen trámy na krovy. Časově náročnějším problémem než stavění základů bašt bylo budování podzemních chodeb, které zabralo nejméně čtvrt roku. Nejasnost panuje v otázce nově stavěné brány, ke kte-

ré se začalo svázet převážně jedlové dřevo v průběhu prosince. Vzhledem k tomu, že severozápadní část opevnění byla tehdy v podstatě dokončena a od přelomu nového roku až do konce března se vozilo opět jedlové a sosnové dřevo „na bašty“ a na novou obročnici, kterou lze považovat z hlediska osoby investora za zásobárnu panskou a nikoliv městskou, tudíž situovanou poblíž hradu patrně na jih směrem k tehdejšímu předměstí, jednalo se pravděpodobně o jižní, buď Novohradskou, nebo Svinenskou bránu. Tuto hypotézu podporuje únorová a březnová náplň práce formanů. Tehdy byla dodělávána zmíněná obročnice, ze Stolic se svázelo dřevo na stavbu bašt a navrhovaly se valy, do kterých byly včleněny slovy pramene „trůby“, dovezené z Věž-

ného. Zda se jednalo o vodovod zásobující předpokládaný vodní příkop (vzhledem k blízkosti Opatovického rybníka a Zlaté stoky to není nepravděpodobné), není možné posoudit na základě jediné pramenné noticky.³²⁾ Počátkem Velikonoc však opevňovací práce - především úprava a zvyšování valů a dodělávání bašt - neskončily, přestože se poté jednalo zřejmě už jen o partiální práce.

Představu o dokonale připraveném projektu potvrzuje rovněž náplň práce tesařů. Od začátku celého období pracovali paralelně na všech dopředu situovaných baštách „okolo města“. Mimořádná pozornost byla věnována „okrouhlé baště za klášterem“, která byla zastřešena jako poslední až v březnu roku 1526. Je možné, že tato náročná součást opevnění vyrostla poblíž zbořené Veselské brány, na jedné z důležitých přístupových cest k městu, a že tím bylo upraveno a redukováno komunikační spojení s městem pouze na směr východ - západ - jih.³³⁾ Dílčí úpravy a opravy mlýnů, pekáren a maštálí na přelomu roku jen dokreslují hypotézu o plánu, který s pouhou rekonstrukcí městských hradeb neměl mnoho společného. Spíše šlo o budování „moderně“ pojaté pevnosti na východním předpolí rožmberského dominia nebo o opevnění někdejšího sídla rožmberského vladaře, který vzhledem k nejisté společenskopolitické situaci neměl záruku, zda v budoucnu znovu nevezme zavděk svou bývalou rezidencí.

Projektový plán dále specifikují srpnové až říjnové zednické práce. Z nich je zřejmé, že počáteční destrukční etapa se netýkala jen bran a bašt, nýbrž i rozsáhlé části již existujícího, s velkou pravděpodobností zděného opevnění.³⁴⁾ Paralelně se započalo se zděním průběžně vznikajících no-

29) F. Matouš (Třeboň, cit. v pozn. 6, s. 46) ho označil za „nezvykle široký“. Podle počtu zúčastněných pracovních sil to však nebyla příliš náročná úprava.

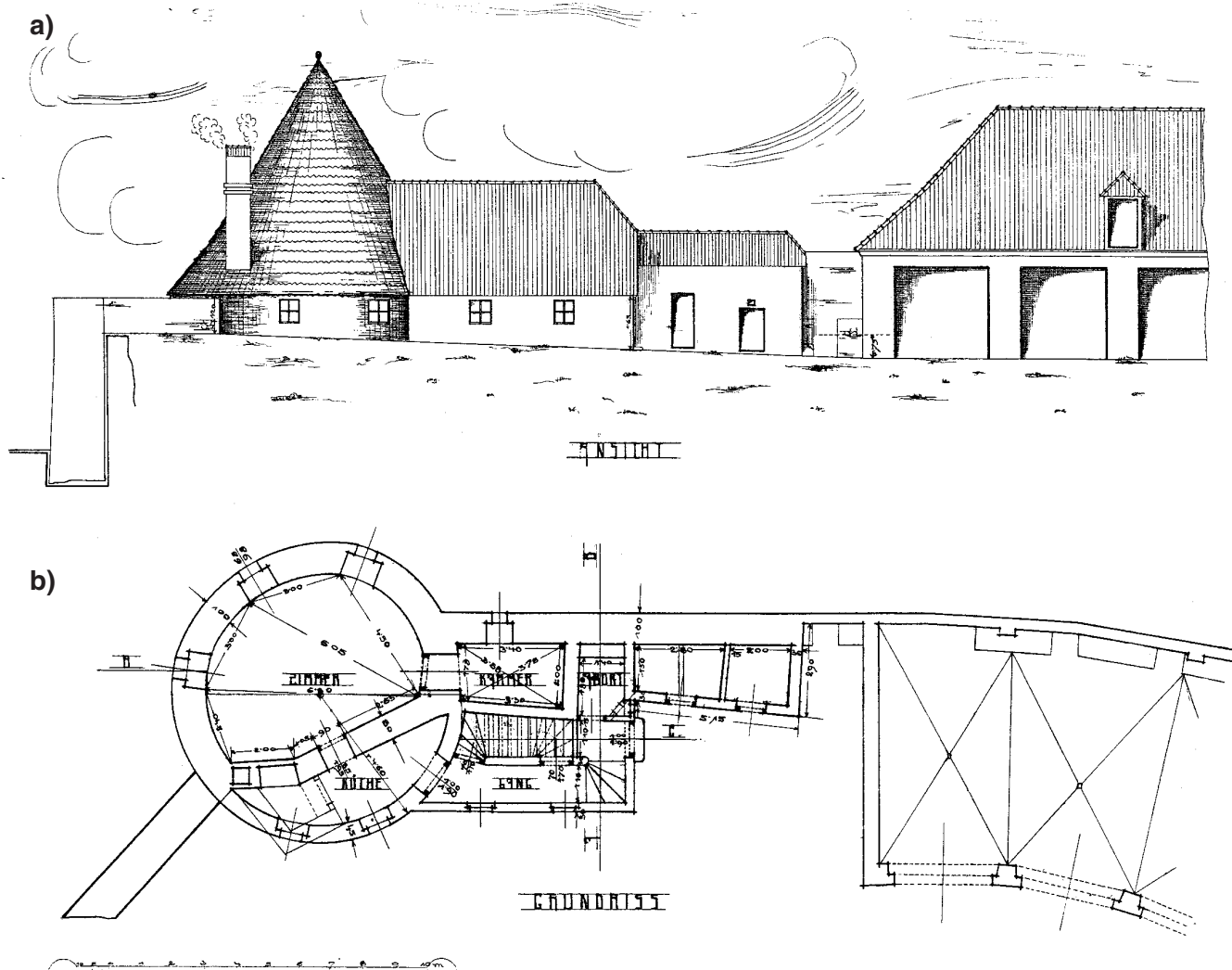
30) V tomto případě je označena jako stoka „za dvorem“. Není jasné, jaký dvůr měl pisatel na mysli.

31) Kde jinde by se most abnormálních rozměrů mohl nacházet, není jasné. Ztěž by mohl vést přes poměrně úzkou Zlatou stoku kolem západní strany města. K mostu F. Matouš, Třeboň, cit. v pozn. 6, s. 46.

32) Ze studia jiných epistolografických pramenů vyplývá, že pojem byl většinou používán pro vodovodní potrubí.

33) Autoři Uměleckých památek Čech (E. Poche a kol., díl IV, Praha 1977, s. 93) sice hovoří o třech městských branách na konci 13. století, avšak z textu není zřejmé, zda uvažovali o oně severní „Veselské“ bráně, nebo zda měli na mysli jinou trojici bran.

34) Srpnové „lámání zdí“ za současného zdění nových „malých bašt“ se patrně týká především severní části opevnění.

Obr. 6: Třeboň, bašta „na Valech“, a - pohled, b - půdorys, c - řezy, vyhotovené kvůli její rekonstrukci a adaptaci v listopadu 1914 (orig. v SOA Třeboň, pob. Český Krumlov).

vých bašt v prostoru celého opevnění, nikoliv jen v jeho severozápadní části. V průběhu dvou dnů mezi 10. a 15. srp- nem vyzdili čtyři zedníci zámeckou studnu. Budování pro obranu životně nutných potřeb tím neskončilo. Přibližně o měsíc později, ve druhé a třetí dekádě září a poté i v říj- nu se třináct zedníků intenzivně věnovalo budování „hejt- manovy kuchyně na Veselské věži“, která pravděpodobně nahradila zbořenou Veselskou bránu. Posloupnost zdění jednotlivých bašt nelze stanovit. Pracovalo se v závislosti na postupu dělnických a tesařských prací - slovy pramenů „na všech baštách“ zároveň. Preferované výjimky předsta- vovaly práce na „okrouhlý baště“ (snad jedna z jižně situ- vaných bašt, z nichž některé stojí dodnes), na zmíněné „baš- tě za klášterem“ (snad v blízkosti zmíněné Veselské věže) a na baště „u Dlouhého mostu“. Její situování se však stává pro- blematičtějším kvůli dovětku, ve kterém se o ní píše jako o „baště u Dlouhého mostu mezi lesem“. Přestože se Opatov-ický rybník dotýkal svou severní hrází jižního valu jen čás- tečně (a ve stejném prostoru se „klučilo“) a rybník Svět ješ- tě neexistoval, je výklad o umístění mostu jako spojnice mezi Svinenskou a Novohradskou branou přes široký vod- ní příkop snadno zpochybnitelný. Zároveň se jedná o pro- blém neřešitelný, neboť nejsme schopni rekonstruovat ani přibližnou představu o zalesnění třeboňského okolí před

velkými rybníkářskými stavbami ze druhé poloviny 16. sto- letí. Podobný interpretační problém vyvstává v souvislosti se závěrečnými říjnovými pracemi na „baště za Havlem“, kte- rá byla zděna společně s „parkánem“.³⁵⁾

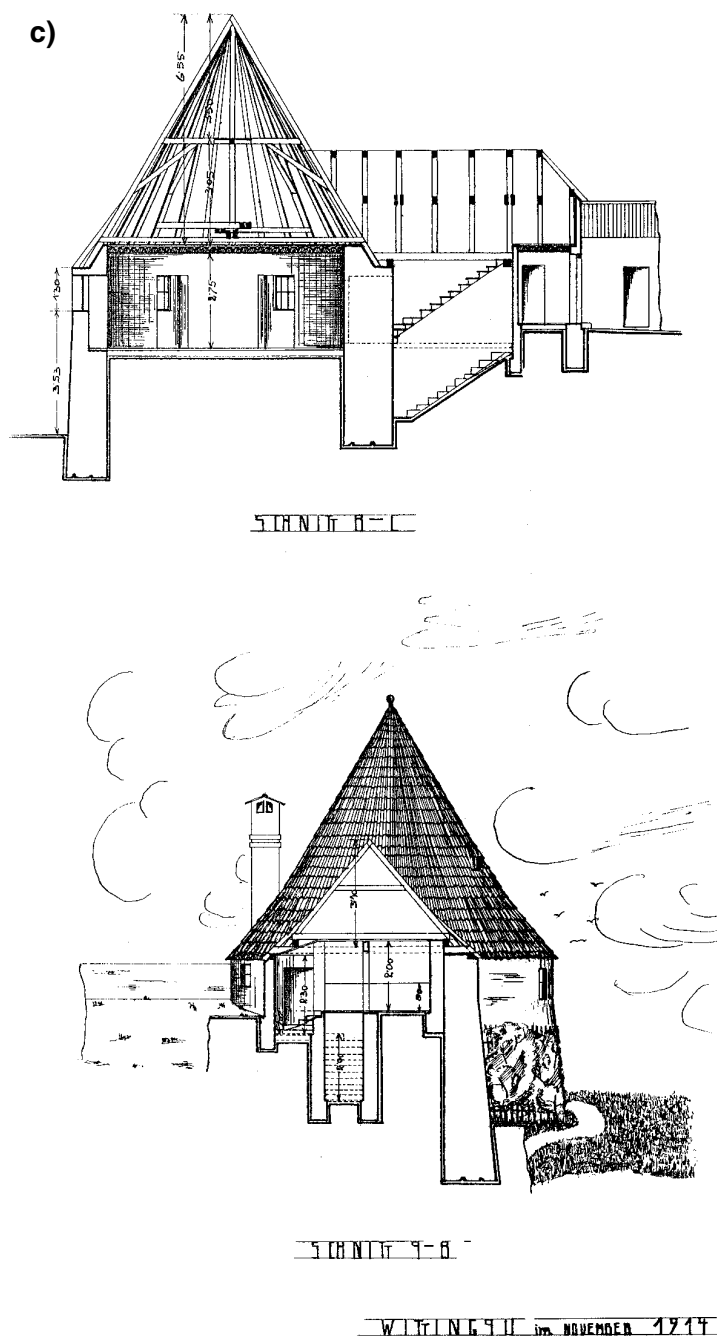
Kámen, navážený na opevnění, pocházel ze dvou lomů. V říjnu a listopadu se těžilo poblíž „Zíře“ (Žár - vesnice a rychta na panství Nové Hradě³⁶⁾), v prvních dvou měsících roku 1526 se lamači a rumaři³⁷⁾ přesunuli k Dunajovické hoře poblíž stejnojmenné vesnice vzdálené od Třeboně ně- kolik kilometrů severozápadním směrem.

Škála dalších jednorázových pracovních úkonů jiných profesí sice nemůže korigovat načrtnutý časový plán pro- jektu, ale vnáší do problematiky několik dílčích podrob- ností. Z nich vyplývá, že konkrétní dělnické práce nebyly pro- váděny nahodile, nýbrž že byly, podobně jako jinde, rytmi- zovány akustickými signály angažovaného bubeníka. Šlo ze- jména o lodní přepravu a suchozemský transport objemných těles na vyrůstající bašty.³⁸⁾

35) Není jasné, co substantivum Havel označuje. Snad se jedná o ozna- čení dobově význačné budovy nebo jejího majitele. Není ani jisté, zda spolu zmíněná bašta a parkán prostorově souvisejí.

36) SOA Třeboň, Cizí statky, sign. II, inv. č. 242, úroční rejstřík z roku 1534.

37) Jejich pracovní náplň spočívala ve svážení kamene a sutí z lomů, v přípravných těžebních („lítí vody z lomu“) a úklidových pracích.

Jinou otázkou je přímý kontrolní dohled nad pracemi v terénu. Ačkoliv v rejstříku několikrát zmiňovaný Štěpánek Netolický se po většinu času na stavbě osobně zdržoval, byli vypláceni také jednotliví dozorcí, zvláště při velkých opravách či objednávkách nových dopravních prostředků (lodě,³⁸⁾ vozy⁴⁰⁾).

38) Např. za „provazy k lodím“, za „provazy k tažení trámů na bašty“, za „háky, kterými se táhly lodě“ apod.

39) Ve druhé polovině září roku 1525 byla proplacena služební cesta poslu, který měl zjistit, zda nové lodě, kompletované v Nových Hradech, jsou již hotové. Ve druhé dekádě téhož měsíce odebral investor projektu několik lodí (nejasně, zda nových, nebo jen dočasně vypůjčených) od tří mlynářů, jimž byl dovoz proplacen.

40) Jednalo se např. o „kování bosých vozů“ ve druhé polovině listopadu roku 1525. Při výplatě dvěma kovářům byl osobně přítomen i Štěpánek Netolický. Není tedy pochyb o tom, že opravy formanských vozů, které byly v osobním vlastnictví najatých dopravců, byly hrazeny z měšce investora. Tato drobnost potvrzuje, že se ze strany formánů nejednalo o výkon předepsaných robotních povinností, nýbrž o smluvní

Jiná oblast problémů se obrací k pracovním silám. Až na dvě výjimky se v rámci rožmberského dominia nejednalo o vyžadování práce na základě urbaniálně stanovené robotní povinnosti. Šlo o stavbu, která byla investorem realizována na základě smluvních námezdních vztahů⁴¹⁾ s pracovními silami, kumulovanými do oblasti patrně díky rozsáhlé a na částečně omezené výstavby rybníční sítě. S tím souvisí i jiná důležitá položka nákladů. Zatímco při výkonu roboty bylo povinností zásobovat pracovníky nejméně třikrát denně jídlem a pitím,⁴²⁾ při námezdním vztahu tato povinnost vrchnosti částečně odpadala.⁴³⁾ Za současného stavu je těžko řešitelné, zda námezdní forma byla v případě nahromadění značného počtu vzájemně si konkurujících pracovních sil pro vrchnost výhodnější či nikoliv. Vzhledem k časové a profesionální náročnosti práce však využití minimálních možností robotní povinnosti nepřipadalo jako majoritní forma exploatace pracovní síly vůbec v úvahu.

MEZIBILANCE

Ani na základě podrobného účtu není možné rekonstruovat genezi dosud částečně „žijící“ stavby bez výhrad. Lze však přijmout následující teze za pramenně podložené hypotézy, které mohou korigovat stavebně historický průzkum nebo jím být korigovány.

Jednalo se o projekt vzniklý s určitým časovým předstihem, s jasnou představou investora a provedení rychleji, než se uvádí v literatuře. Za devět měsíců byla dokončena většina prací, které mohly pokračovat už jen jako sekundární vylepšování stávajícího stavu (navrhování valů). Třeboňské opevnění, které bývá hodnoceno jako součást obecnější

vztah se zaměstnavatelem (vrchností), která musela z vlastních peněz garantovat i opravy dopravních prostředků (viz níže), což představovalo vedlejší součást příjmu vykonavatele pracovního úkonu.

41) Je příznačné, že k využití možnosti robotních povinností (v obou případech šlo o variantu dopravní, nikoliv ženné roboty) bylo přistoupeno až v okamžiku nutné potřeby na přelomu roku a v lednu roku 1526. V jednom případě šlo o převážení kamene v průběhu 3 dnů, přičemž 2 byly propláceny

(!) beze stravy a třetí se zajištěním stravování. Druhý případ 4 robotníků, kteří vozili kámen z Dunajovic na panských koních (!), je typický zajištěním stravování po všechny pracovní dny.

42) Srov. příklad stěžujících si robotníků z Rájova z roku 1525 na to, že sice dostávají za sedm hodin práce čtyřikrát denně stravu, ale že finanční efekt je denně o groš nižší než na okolních panstvích (SOA Třeboň, pob. Český Krumlov, VsČK, sign. I 5BPalfá 42u, I 5BPalfá No.4, o podstatě sporu J. Zálaha, Odpor poddaných v Rájově proti robotě v roce 1525. JSH 27, 1958, s. 137 - 138).

43) To potvrzuje také jediná zmínka o nákupu masa od řezníků v průběhu února 1526. O náhradách (nikoliv o smluvně sjednaných současech mzdy jako u služebníků s roční zaměstnaneckou smlouvou) peněžní mzdy naturáliemi (zejm. masem a pivem), o kterých hovoří v souvislosti se stavebními dělníky západoevropské studie, rejstřík neříká nic. Snad je uvedená výjimečná zmínka dokladem, že k takové praxi nedocházelo. Blíže J. de Vries, An employer's guide to wages and working conditions in the Netherlands, 1450 - 1850. In: Hours of work and means of payment: the evolution of conventions in preindustrial Europe. Proceedings EIEHC, Milan 1994, s. 56 - 58, D. Woodward, The means of payment and hours of work in early modern England. In: Hours of work and means of payment: the evolution of conventions in preindustrial Europe. Proceedings EIEHC, Milan 1994, s. 13 - 14.

reakce velmožů a královských měst na změněnou společensko-politickou situaci a jehož vznik bývá v minimálním případě kladen do let 1525 - 1527, většinou však do celého jagellonského čtvrtstoletí, nemuselo na druhé straně interpretační škály znamenat nic jiného než spěšnou odezvu nejistě se cítícího aristokrata, který si v očekávání aktuálních problémů vytvářel vlastní, tedy osobní a nikoliv rodové zázemí. Rozhodně nenavazoval na starší plán opevnění (ať z přelomu 15. a 16. století či starší) v tom smyslu, že by rozvíjel jeho dříve definované prvky. Pokud využil stavebního materiálu nebo části hradeb dosud demograficky patrně neexpandujícího města, pak jen z úsporných důvodů. Devět měsíců se pracovalo na novostavbě a nikoliv v intencích „dobudování“ existující části opevnění.

Plán Jindřicha z Rožmberka s velkou pravděpodobností změnil původní komunikační orientaci města v tom smyslu, že vstup ze severní (klášterní) strany oproti dřívější době zcela uzavřel, čímž zkomplikoval přístup k zámku (nikoliv do města),⁴⁴⁾ ke kterému se bylo možné dostat pouze přes přírodní (rybník, močály) a mohutnou umělou hradbu z jihu. Tuto snahu je možné interpretovat jako úmyslné oddělení rezidence od města, které bylo dosud - vzhledem k rovinatému terénu - součástí hradu a zámku. Nouzové řešení mělo snad nahradit jinde poměrně běžné existující separování vrchnostenského a municipálního prostoru, pro které se používalo příslovce „jít nahoru“ (na hrad-zámek) nebo „dolů“ (do města).

Stavba v žádném případě nekopírovala tzv. hospodářský rok. Rychle vznikající opevnění nebylo závislé jen na motivech a plánech investora, ale opíralo se především o dostatečný počet pracovních sil, ochotných (?) podílet se na budování opevnění. Jinak si lze stěží představit tak promptní provedení záměru. Stačí jen porovnat dobře archivně zdokumentované problémy s náborem pracovních sil z vlastních rožmberských statků při rybníkářských pracích ve druhé polovině 16. století.⁴⁵⁾ Opevnění je do jisté míry specifické právě tím, že ho měl v tak krátké době „kdo postavit“.

Klíčovou úlohu mezi jednotlivými profesemi sehráli zejména finančně hodnocení a zároveň nejpočetnější, tedy dělníci. Soustředit několik zedníků či desítku dopravců nebylo tak velkým organizačním problémem, jako udržet 100 až 200 dělníků v několikaměsíční pracovní pohotovosti nebo alespoň průběžně zabezpečovat příchod potřebného počtu nových sil.

44) Proč by jinak nechal budovat ve „Veselské věži“ (tedy v „expozituře“ mimo zámek) zvláštní kuchyni pro treboňského hejtmana, který měl jinak zajištěnou stravu na zámku s ostatními služebníky.

45) Z mnoha archivních signatur srov. alespoň SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA 6T 1 (jednalo se o desítky až dvě stovky nádeníků z každého rožmberského panství, přičemž podíl tzv. „vandrovníků“, tedy většinou poddaných jiné vrchnosti, byl nepoměrně menší, než v případě stavby opevnění). Tvzení o pouze částečném omezení budování rybníční sítě v době stavby opevnění potvrzuje existence dalšího velmi zajímavého rejstříku z roku 1525, v němž je na několika desítkách stran popsána účast námezdníků na stavbě rybníka „Modřic“ (Starý Vdovec). Rejstřík je psán stejnou rukou jako stavební účet a se stejným obsahovým záběrem (skutečně odpracované dny jednotlivých pracovníků z konkrétních lokalit). Teprve po jeho vyhodnocení a komparaci jmen jednotlivých zaměstnanců se stavebním rejstříkem bude možné potvrdit nebo rektifikovat zde uvedená tvrzení. Přestože „Modřic“ je od Třeboně vzdálen vzdušnou čarou necelých 6 km, je nelogické, aby část námezdníků pracovala kus týdne na opevnění a pak přecházela někam jinam za touž prací.

PŮVOD PRACOVNÍCH SIL

Devětměsíčního stavebního snažení se zúčastnilo v pozici námezdních sil necelých 900 lidí.⁴⁶⁾ Z 83 - 96% šlo o obyvatele měst, městeček a vesnic z jižních Čech. „Jihočeskost“ i původ námezdníků z jiných oblastí specifikuje následující tabulka.⁴⁷⁾

Oblast	Počet osob	%
jižní Čechy	721	82,3%
nespecifikováno ⁴⁸⁾	117	13,4%
Morava	15	1,7%
cizí země (zahraničí)	8	0,9%
střední Čechy	7	0,8%
západní Čechy	5	0,6%
východní Čechy	2	0,2%
severní Čechy	1	0,1%
Celkem	876	100,0%

Díky osmi, většinou bavorským dělníkům, šlo sice o stavbu „internacionální“, ale na první pohled se zdá, že na genezi opevnění se podíleli výhradně tzv. místní lidé. Tvzení komplikuje pohled na to, kolik pracovních sil spadalo pod rožmberskou vrchnost a kolik se řídilo vrchností jinou. Přibližně každý pátý pracovník nebyl rožmberským poddaným. Jinak řečeno, vůči 20% námezdních sil investor nemohl ani teoreticky přistupovat v rámci pracovního angažmá jinak, než prostřednictvím finanční nabídky a poptávky po individuální nebo skupinové pracovní síle. Skutečnost, že Jindřich z Rožmberka nemusel podnikat žádnou nábořovou kampaň, dokládá tvrzení o tom, že stavba vznikla především díky probíhajícímu budování treboňské rybníční sítě. Ale ani osoby z Jindřichova treboňského panství zdaleka nepředstavovaly všechny „jihočeské“ rožmberské poddané, jak dokládá další tabulka.

Oblast	Počet osob	% z celku 876 osob
vnitřní město Třeboň	88	10,1
předměstí	26	3,0
zbytek lokalit panství Třeboň	479	54,7
Celkem	593	67,8

S nadsázkou lze říci, že opevňování centra panství se zúčastnily z 80% ty osoby z treboňského panství, které hradba vůbec nechránila. Lokálnímu strachu či patriotismu rozhodně nepropadli obyvatelé z vnitřního města, z nichž asi jen každý desátý byl ochoten přiložit přímo ruku k dílu.⁴⁹⁾

46) Dospěl jsem k číslu 876 osob, avšak rozptýl v řádu dvou desítek osob je nutné počítat za přirozený vzhledem ke kolísající přesnosti a problematické interpretaci některých zápisů. Jednoznačně neztotožnitelná jména jsem ponechal jako varianty; číslo tudíž vyjadřuje spíše maximální údaj.

47) Vzhledem k obtížné identifikaci přesného rozsahu dobových panství volím poněkud neadekvátní, spíše ilustrativní rozvržení na základě dnešních krajů.

48) Z velké části se jednalo rovněž o pracovníky z treboňského panství nebo z jihu Čech, neboť pisatel rejstříku považoval za automatické, že u osoby následující za tou, u které je uveden původ, se počítá s tímž místem původu.

49) Naopak většina především potravinářských oborů z kumulování sil, které patrně zdvojnásobovaly tehdejší počet obyvatel Třeboně, nezanebatelně těžila, neboť námezdní pracovní síly nebyly na rozdíl od vlastních „robotujících“ zásobování strávou.

Bez zajímavosti není ani vyhodnocení počtu zúčastněných osob optikou tehdejšího rozsahu treboňského panství. Největší počet námezdníků se sice rekrutoval z Treboň (88 osob z vnitřního města a 26 z předměstí), avšak celkově to představovalo pouze pětinu (18,2% a 5,5%) všech pracovníků z panství. Nelze ani tvrdit, že stavba byla přednostně zabezpečena dělníky z urbanizovaných míst panství. Zatímco z Veselí nad Lužnicí přišlo stavět 20 osob, z bližší Lomnice to byl skoro dvojnásobek (37). Obě lokality však patřily jen k mírnému nadprůměru ve srovnání s vesnicemi. Ty se podílely na stavbě zcela rozdílnou měrou. Například z vesnice Stříbřec pracovalo na opevnění 47 lidí (o 10 více než z města Lomnice!), z Brilic 25, z Hlíny a Domanína po 20, z Branné 19 osob. Z jiných vesnic se na druhé straně angažoval jediný člověk (např. Bukovsko, Hlína, Drahov, Slavošovice apod.). Více než desetina z tehdejších vesnic treboňského panství nevyslala jedinou pracovní sílu.⁵⁰⁾ Znovu je nutné zdůraznit, že se nejednalo o důsledek tradičního rozložení robotních povinností. O počtu zúčastněných rovněž nerozhodovala vzdálenost venkovské lokality od staveniště, i když neaktivnější účast vykazovaly vesnice v přímém sousedství města. Také mezi jednotlivými profesemi existovaly značné rozdíly. Termín profese je však poněkud zavádějící. Stěží si lze představit, že například ve Velislavicích bylo nejméně 8 kvalifikovaných tesařů (stejně jako v Bošilci) nebo 13 zedníků v blízkých Brilicích, 18 profesionálních formanů ve vesnici Stříbřec, ve které by pobýval stejný počet lamačů. Z příkladu je jasné, že se jednalo ve všech případech o námezdní pracovní sílu, jež byla na základě nám blíže neznámých kritérií rozdělena do skupin (kvalifikovaní - nekvalifikovaní) s takovým zaměřením, které bylo (s výjimkou formanů) odpovídající všeobecné zručnosti a pracovní flexibilitě nádeníka. Tím zajímavější je tehdejší pracovní systém z hlediska motivace pracovního výkonu těchto námezdních sil, strukturovaný odlišnou výší denní mzdy v rámci jednotlivých „profesí“. Existuje několik dokladů o jedincích, kteří se snažili o tuto redukovanou „individuální profesní mobilitu“ v mikrosvětě jedné velké stavby.⁵¹⁾ Zjevně se nejednalo jen o pouhý přesun sil za účelem momentální potřeby stavitele, neboť případů takového postupu je tak poskrovnu, že nemohly výrazněji ovlivnit strukturu jednotlivých profesí. I poněkud „strukturální“ rozbor navádí k otázce individuálního a ani v rámci jednoho panství nepausalizovatelného přístupu pracovních sil k celému, vrchností mocně prosazovanému stavebnímu projektu. Následující tabulka, která porovnává účast jedinců z lokalit treboňského panství, je toho dokladem.

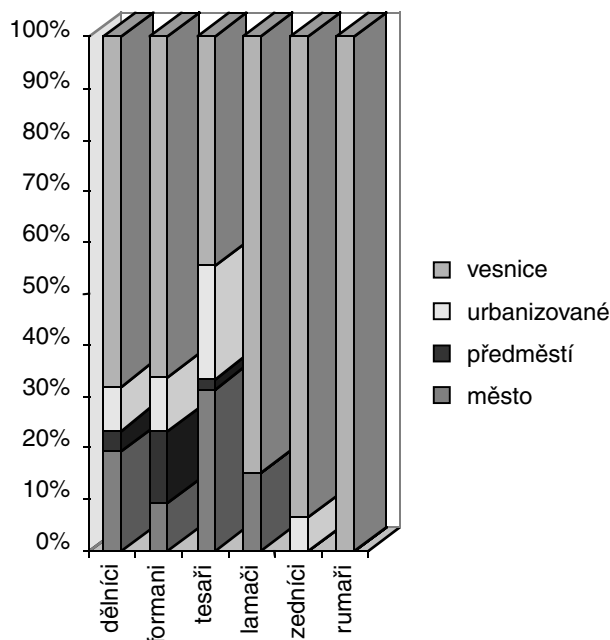
Lokalita	Pracovníci
Treboň-město	87
Stříbřec	47
Lomnice	37
předměstí	26
Brilice	25
Hlína	22
Domanín	20
Veselí	20
Branná	19
Slověnice	16
Dunajovice	13
Horusice	12
Lhota	12
Dynín	11
Lužnice	11
Suchdol	11
Bošilec	7
Kramolín	7
Neplachov	6
Cep	5
Pelejovice	5
Přesecka	5
Drahotěšice	4
Jílovice	4
Ponědraž	4
Štěpánovice	4
Valy	4
Záblatí	4
Kojákovice	3
Ponědražka	3
Drahotěšice	2
Hodějovice	2
Mazelov	2
Mysletín	2
Spolín	2
Ševětín	2
Bašta	1
Bučov	1
Bukovsko	1
Drahov	1
Hlína	1
Chlum	1
klášter ⁵²⁾	1
Miletín	1
Slavošovice	1
Svince	1
Špitál	1
Veselí	1
Vidov	1

Procentuální poměry uvnitř jednotlivých pracovních skupin (profesí) jsou poněkud odlišné, a to i v případě, zaměříme-li v rámci treboňského panství pozornost jen na širší oblasti původu pracovních sil (dělení na vnitřní město, předměstí a další urbánní lokality panství - Lomnice a Veselí - a vesnice panství). (viz graf na následující straně)

50) Srovnání dle úročního rejstříku z období 1520 - 1530 ze SOA Treboň, Vs Treboň, sign. IA 6Gbeta 11

51) Například Liška ze Slověnic pracoval nejprve jako dělník, později jako rumař a nakonec jako lamač. Z hlediska výše mzdy se téměř ve všech případech jednalo o vzestup. Nejčastější posun nastával na úrovni dělník - forman (Bárta z Lužnice, Čech z Domanína, Koblasa z předměstí, Bárta z Lomnice apod.), méně frekventovaná změna probíhala na úrovni dělník - tesař (Slezák Mlynář z Treboň, Vaněk z Brilic, Gsunt z Treboň), výjimečná a patrně nejlukrativnější změna „profese“ proběhla na úrovni dělník - zedník (Vít z Brilic) a dělník - kontrolor (Horký z Treboň).

52) Minění jsou buď klášterní poddaní, nebo přímo osoby dbající na provozní chod treboňského kláštera.

Graf je možné interpretovat různě. Jisté je, že nelze klást hlavní profesní dělitko mezi „lépe“ a „hůře“ placenými profesemi na úroveň urbánní - vesnické (tedy modelová představa typu „dělňci z venkova, kvalifikovaní z města“). Nadpoloviční podíl uzavřenější a honorovanější skupiny tesařů z urbanizovaných lokalit by tomuto rozdílu sice nasvědčoval, avšak nezáměrem (?) relativně vysoce placených zedníků z měst je protiargumentem takového tvrzení. Vzhledem k tomu, že z pramenů nelze až na výjimky zjistit, zda jednotlivé profese musely disponovat vlastním pracovním nářadím či nikoliv,⁵³⁾ můžeme situaci uvnitř formanské a tesařské profese považovat za důkaz skutečnosti, že to patrně bylo součástí námezdního vztahu, vyjádřeného mimo jiné vyšší denní mzdou.

Námezdníci se rekrutovali nejméně ze 140 míst a ze 36 různých panství. Pestrost jejich původu zajišťovali především dělňci. Avšak ani o ostatních profesích se nedá říci, že by byly vázány jen na třeboňské panství. Potvrzuje to následující tabulka, udávající procentuální účast osob jmenovaného panství z celkového počtu osob konkrétní profesní skupiny.

Panství	Tesaři
Třeboň	45,8%
Jindřichův Hradec	13,6%
nesp.	12,7%
Krumlov	7,6%
Nové Hradky	5,1%
Stráž	4,2%
Jihlava	4,2%
Borovany	2,5%
?	2,5%
Hluboká	0,9%
Olomouc	0,9%

Panství	Formani
Třeboň	71,1%
Jindřichův Hradec	16,5%
nesp.	7,4%
Borovany	1,7%
Stráž	1,7%
Hluboká	0,8%
Nové Hradky	0,8%

Panství	Dělňci
Třeboň	54,1%
nesp.	12,0%
Hluboká	4,9%
Nové Hradky	3,8%
Borovany	3,1%
Jindřichův Hradec	3,1%
Krumlov	2,9%
?	2,1%
Budějovice	1,7%
cizí země	1,5%
Stráž	1,1%
Choustník	0,7%
Chlum	0,6%
Kolín	0,6%
Netolice	0,6%
Olomouc	0,6%
Tábor	0,6%
Vodňany	0,6%
Klatovy	0,4%
Kutná Hora	0,4%
Plzeň	0,4%
Praha	0,4%
Prachatice	0,4%
Prostějov	0,4%
Volyně	0,4%
Vyšší Brod	0,4%
Bechyně	0,2%
Blovice	0,2%
Brno	0,2%
Jihlava	0,2%
Kestřany	0,2%
Kouřim	0,2%
Litoměřice	0,2%
Litovel	0,2%
Písek	0,2%
Rožmberk	0,2%
Znojmo	0,2%

Panství	Zedníci
Třeboň	46,9%
Nové Hradky	28,1%
nesp.	12,5%
Budějovice	9,4%
Písek	3,1%

Panství	Lamači
Třeboň	50,0%
Jindřichův Hradec	25,0%
Nové Hradky	12,5%
nesp.	10,0%
Hluboká	2,5%

Panství	Rumaři
Nové Hradky	50,0%
Třeboň	44,4%
Krumlov	5,6%

Podobně jako v analýze původu pracovníků z třeboňského panství platí i v případě rozboru původu osob z ostatních panství, že neexistoval jednoznačně definovatelný profesní rozdíl mezi urbanizovanými lokalitami (resp. centrem panství) a ostatními vesnicemi. Pro většinu panství platí, že osoby přicházely jen z několika málo míst a zpravidla ve skupinkách, což je zvláště důležité z hlediska sledování odlišné pracovní výkonnosti jedinců v rámci definovaného seskupení (viz níže). Následující tabulkové údaje uvádějí podle jednotlivých profesí počet lokalit nejdůležitějších panství (u dělňků bez třeboňského), z nichž se rekrutovaly pracovní síly. Zároveň uvádějí pořadí tří nejsilnější zastoupených lokalit na tom kterém panství. Z důvodu navození přesnější představy o „skutečných stavitelích“ opevnění byl jako hlavní údaj zvolen počet kontaktů (výplat, tedy četnosti zastoupení na stavbě) jednotlivých pracovníků na rozdíl od pouhého údaje o počtu osob.

53) Tato výjimka se vztahuje pouze na dělňky, kteří na vrchnostenských „kolečkách“ dopravovali zeminu z formanských vozů na valy.

Dělníci (celkem 129 lokalit původu):

Panství	Lokalit	Nejdůležitější lokality	% kontaktů z panství
Hluboká	6	Olešník	51,5%
		Hluboká	25,3%
		Lišov	12,1%
Nové Hradky	6	Trhové Sviny	40,6%
		Nové Hradky	25,0%
		Jaroměř	20,3%
Borovany	1	Borovany	100%
Jindřichův Hradec	7	Dvorce	24,0%
		Plavsko	24,0%
		Jindřichův Hradec	20,7%
České Budějovice	4	České Budějovice	68,0%
		Petrovice	12,0%
		Řevňovice	12,0%
„cizí země“	6	Pasov	24,0%
		Burghausen	12,0%
		Filach	12,0%
Krumlov	7	Radostice	39,2%
		Kamenný Újezd	21,8%
		Krumlov	13,1%

Z uvedených dat vyplývá, že pestrost původu dělníků musela být dána především osobním rozhodnutím samotných pracovníků a jen stěží ji lze považovat za výsledek jakékoliv formy nátlaku ze strany vrchnosti a úředníků. Proč by se jinak například Kubišta, Vaněk a Augusta z Radostic angažovali větší měrou než ostatní lidé z robotou více zatížených vesnic krumlovského panství,⁵⁴⁾ nebo proč by skupina 8 dělníků z Olešniku trávila na stavbě poměrně dlouhou dobu, zatímco ostatní hlubockí poddaní se vůbec neobtěžovali? Je pravděpodobné, že rozbořením původu námezdníků paralelně odhalujeme jednu z nejstarších struktur na Třeboňsku dlouhodobě fungující „společnosti rybníkářů“, tedy skupinu osob žijících neusedlým způsobem života a apriori považovanou za problémový a snadno se kriminalizující prvek society prvního století raného novověku. O její početnosti a struktuře v tomto období se stěží můžeme dozvědět (s výjimkou rybních rejstříků) něco konkrétního z jiných pramenů.

Formani (celkem 23 lokalit původu):

Panství	Lokalit	Nejdůležitější lokality	% kontaktů z panství
Třeboň	15	předměstí	23,4%
		Třeboň	17,8%
		Stříbřec	15,2%
Jindřichův Hradec	2	Mníšek	70,0%
		Piština	30,0%
Nové Hradky	1	Vrcov	100,0%

Zedníci (celkem 6 lokalit původu):

Panství	Lokalit	Nejdůležitější lokality	% kontaktů z panství
Nové Hradky	1	Trhové Sviny	100,0%
Třeboň	4	Brilice	76,5%
		Veselí nad Lužnicí	11,8%
		Třeboň	5,9%
České Budějovice	1	České Budějovice	100,0%

Tesaři (celkem 41 lokalit původu):

Panství	Lokalit	Nejdůležitější lokality	% kontaktů z panství
Třeboň	12	Třeboň	62,2%
		Veselí nad Lužnicí	7,2%
		Branná	7,2%
Jindřichův Hradec	5	Jindřichův Hradec	75,0%
		Mníšek	8,4%
		Piština	8,4%
Nové Hradky	3	Nové Hradky	65,0%
		Vrcov	22,5%
		Trhové Sviny	12,5%
Krumlov	2	Velislavice	92,3%
		Krumlov	7,7%

Rozbor, dovedený do detailů, potvrzuje, že zděnou část opevnění postavily v podstatě jen dvě pracovní skupiny zedníků. Jedna z nedalekých Brilic (13 osob), druhá ze vzdálenějších Trhových Svinů (9 osob).

V prvních měsících se stavby nezúčastnil jediný zedník z Třeboně ani z předměstí.

Přidavači (celkem 9 lokalit):

Panství	Lokalit	Nejdůležitější lokality	% kontaktů z panství
Třeboň	4	Třeboň	50,0%
		předměstí	16,7%
		Štěpánovice	16,7%
Hluboká	1	Kaliště	100,0%
České Budějovice	1	České Budějovice	100,0%

Rozbor skupiny přidavačů dokládá ve srovnání s původem zedníků, že se jen minimálně jednalo o osoby ze stejného místa. Jinak řečeno, zedníci si s sebou nepřiváděli vlastní přidavače, ti jim byli až po příchodu na staveniště přiděleni a ani v jediném případě se jim nepodařilo zvýšit svůj profesní status. V souvislosti s tím je nutno položit si otázku, zda osoby přicházející na stavbu z větší vzdálenosti (ne všichni museli být totiž výše zmíněnými rybníkáři) věděli dopředu o svém zařazení, nebo zda se o jejich profesi rozhodlo až na místě a v závislosti na pracovních požadavcích. První varianta se zdá být mnohem pravděpodobnější. Jak ale probíhala komunikace mezi investorem a potenciálními novými pracovníky, kteří se poprvé objevili například až v polovině projektu? V případě rožmberských panství je možné počítat s informační platformou na úrovni vladař - hejtman panství - rychtář. Ale jak byli kontaktováni (byli-li vůbec) lidé přicházející například ze severu Moravy nebo středních Čech? Ne vždy lze totiž prokázat úzkou časovou návaznost mezi právě odešlým a nově přichozím ze stejného vzdálenějšího místa.

Rumaři (celkem 6 lokalit):

Panství	Lokalit	Nejdůležitější lokality	% kontaktů z panství
Nové Hradky	4	Nové Hradky	57,9%
		Byňov	26,3%
		Žár	10,5%
Třeboň	2	Slovénice	88,2%
		Dunajovice	11,8%

Lamači (celkem 8 lokalit)

Panství	Lokalit	Nejdůležitější lokality	% kontaktů z panství
Třeboň	3	Stříbřec	48,5%
		Třeboň	27,3%
		Slověnice	24,2%
Nové Hradky	2	Trhové Sviny	64,3%
		Nové Hradky	35,7%
Jindřichův Hradec	2	Mníšek	50,0%
		Pišťina	50,0%

MEZIBILANCE

Stavební účet nabízí mimořádnou příležitost k analýze profesní a geografické skladby několika stovek námezdních pracovních sil, které dlouhodobě (v řádu měsíců) působily v organizmu středně velkého poddanského města, jež zároveň sloužilo jako příležitostná rezidence. Celoroční přítomnost cizích osob, která téměř zdvojnásobovala stávající počet obyvatel města, museli měšťané hodnotit přinejmenším ambivalentně. Pokud 9 z 10 osob nemělo s Třeboní, ani s předměstskou částí ze sídelního hlediska nic společného a za předpokladu vlastního stravování námezdníků,⁵⁵⁾ což vyplývalo z podstaty nájemního vztahu, se zásobování stalo jistě vítanou příležitostí pro potravinářská řemesla. Méně možností asi měly osoby disponující ubytovatelskými kapacitami, neboť - jak je známo z pozdějšího období - rybníkáři přespávali v narychlo postavených ratejnách a dokonce se pro ně zřizovaly dočasné „rybníkářské“ hospody.⁵⁶⁾ Odvrácená strana mince představovala pro městskou komunitu nemalý problém. Vzhledem k tomu, že naprostá většina námezdníků měla k dispozici, jak prokážeme níže, dostatek volného času, mohla tato „armáda“ nevzdělaných a těžko kontrolovatelných osob vystupovat v rámci sociálního života města jako destabilizující prvek; podobně jako později desítky lancknechtů vračejících se z uherských bojišť.⁵⁷⁾ Městskou reakci na projekt tedy nelze paušalizovat, neboť výsledek sociální a finanční komunikace „sousedů“ se stovkami „přespolních“ musel nutně městskou obec rozdělovat a je jednoduché si představit, že letitá ochotná „spolupráce“ některých měšťanů

v intencích vrchnostenských plánů (sít' rybníků, obranný systém) mohla nějak proměnit složení městské finanční a byrokratické elity.⁵⁸⁾ K testování této hypotézy je však nutný prozopografický výzkum zejména složení městských rad, obchodu a řemesel ve městě.

Mimořádnou komunikační příležitost stavba nabízela také samotným členům pracovní skupiny. Pouze zemské hostovosti a některé z velkých trhů slibovaly tak pestré sešupení pracovních sil. Lidé žijící na okraji městských komunit, obyčejní řemeslníci z města i venkova se stejně jako rolníci na dlouhou dobu setkávali, k čemuž měli s ohledem na relativně nízké pracovní vytížení (viz níže) dostatek příležitostí. Všem se kromě finančního profitu otevírala nenásilná možnost konfrontace vlastního postavení se situací jiných, a tím i jedna z cest kumulování životní zkušenosti přesahující hranice panství jedné vrchnosti. Vzhledem k tomu, že většina z nich asi patřila mezi „illiteraty“, to byla kromě vandru a trhů cesta rychlá, výhodná a oproti válce či přímé kriminální činnosti také relativně bezpečná. Jde sice o hypotézy, avšak příležitosti, jak exaktně prokázat alespoň premisy pro dohady o životě „lidí bez písemnosti“ není v našem prostředí ani pro počátek 16. století příliš mnoho.

Třeboňská stavba nebyla stavbou vlastních měšťanů, kteří dohromady s předměstím tvořili pouhých 13% pracovníků,⁵⁹⁾ ani obyvatel jiných měst a městeček, nýbrž šanci pro venkovany. Vzhledem k jejich počtu z některých vesnic je možné uvažovat o tom, že vědomě vyměnili svou účast na zemědělských pracích za příležitost standardně honorované námezdní práce. Vzhledem k minimální účasti vlastních měšťanů a s ohledem na pestrou směsici původu námezdníků nemusí být tak nesmyslná následující otázka: kdo všechno ve skutečnosti znal opevňovací systém včetně, jinak bezesporu tajných, podzemních chodeb?

Specifickou otázkou je způsob motivace a metody profesní diferenciací námezdníků prostřednictvím mzdy. Byly dodržovány určité cenové standardy platné na rozsáhlejším území než panství a dominium, nebo lze mzdový systém považovat za místní či dokonce osobní variantu?

NÁKLADY A MZDOVÝ SYSTÉM

Před více než desetiletím publikoval J. Čechura na české poměry dosud ojedinělou studii na téma pracovních dnů a výše mezd námezdních sil v pozdním středověku. Komparací výsledků většinou německého dějepiscetví s několika ojedinělými českými prameny dospěl k výsledkům, které považoval za „signální“ a vhodné k testování v jiném geografickém i sociálním prostředí.⁶⁰⁾ Přítomný pramen splňuje vytyčené požadavky, zvláště kvůli zaznamenávání pracovní

54) K tomu srov. mapy rozložení roboty a ostatních poddanských povinností na panství u A. Stejskal, „Zeman bez sedláků stojí za sto jebáků“. Obilní dluhy jako typ nedoplatku a forma selské rezistence na panství Český Krumlov v letech 1566 - 1602. In: K novověkým sociálním dějinám českých zemí I, Praha 1999, s. 30 - 35.

55) Přestože nelze stanovit délku denní pracovní doby (např. v případě roboty na zlatokorunských statcích v témže období to bylo 7 hodin se čtyřmi přestávkami na stravu), musíme předpokládat, že několik desítek námezdníků z nejbližšího okolí Třeboně odcházelo po skončení práce denně domů. Západoevropské výzkumy hovoří o 10,5 - 12 hodinové práci s několika, většinou třemi přestávkami, které trvaly celkově maximálně 2 hodiny. Pracovní doba byla výrazně ovlivněna délkou slunečního svitu. Blíže J. de Vries, An employer's guide, cit. v pozn. 43, s. 47 - 49, D. Woodward, The means, cit. v pozn. 43, s. 13 - 14. Za zmínku stojí, že v anglickém prostředí byla pracovní doba stavebních dělníků údajně poprvé normativně vymezena (z důvodu jejich fluktuace) v roce 1495 (D. Woodward, The means, cit. v pozn. 43, s. 14).

56) A. Stejskal, Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1550 - 1611). In: Šlechta, měšťané a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16. - 18. století), Prostějov 1997, s. 376 - 408.

57) K jejich počtům a vyplácení „výpalného“ ze strany vrchnosti za slib pokojného chování v rožmberských městech na přelomu 16. a 17. století blíže A. Stejskal - V. Bůžek, Výzbrojní program, cit. v pozn. 12, s. 221, viz. pozn. 14.

58) K oddělení majetkové a úřední elity (městská rada, obecní starší) J. Pešek, Kultura českých předbělohorských měst. 1547 - 1620. In: Česká města v 16. - 18. století, Praha 1991, s. 208, ke konkrétní aplikaci na rožmberské poddanské město A. Stejskal, Netolické městské účty 1596 - 1601. Od struktury k mikrohistorii, Zlatá stezka 6, 1999, s. 173 - 185.

59) Největší podíl z celkového počtu osob jednotlivých profesí měli přidavači (21% osob), formani (16%) a tesaři (15%), nejmenší lamači (8%) dělníci (7%) a zedníci (1%).

60) Sonda byla provedena zejména na základě týdenních účtů svatovítské katedrály z let 1372 - 1378 a na opačném konci časového vymezení na adekvátních částech Knihy počtů města Plzně z let 1524 - 1525. Podrobně s přehledem zejm. německého dějepiscetví J. Čechura, Počet, cit. v pozn. 24.

aktivity každého z přibližně 900 námezdníků. Publikovat hutné výsledky studia osobního přístupu jedinců k práci není vzhledem k zaměření studie přiměřené, avšak je nezbytné prezentovat alespoň jejich hlavní kontury.

Podobně jako v Říši (tam, kde byl proveden rozbor) a analyzovaných místech v Čechách se i v Třeboni teoreticky počítalo s přibližně pětidenním pracovním týdnem (normativně zakázáno nebylo ani šest dnů). Na rozdíl od situace v Praze (1372 - 1378) a v Plzni (1525 - 1526), kde nejsou k dispozici potřebné údaje, lze konstatovat, že ve skutečnosti jen málokdo skutečně pracoval pět dnů v týdnu (viz níže).⁶¹⁾ Obdobná situace jako u délky pracovního týdne panovala také v oblasti sezónního posouvání mzdové sazby. Je možné identifikovat nejen nejméně dvě ze tří základních druhů sazeb (*letní* - konec února až začátek dubna, event. konec května a konec srpna až 16. října, *velká letní* - duben až srpen, event. červen až srpen a *zimní* - 16. říjen až konec února),⁶²⁾ ale také prokázat další krátkodobé (motivační ?) úpravy sazeb v obou směrech.⁶³⁾

Na rozdíl od předešlých rozborů, které hovoří o výplatě předem a o neděli jako o víceméně pevném výplatním termínu, se na Třeboni platilo až za vykonanou práci. Vzhledem k individuálnímu přístupu k práci, která byla měřena obvykle na polovinu, vzácně i na čtvrtinu (pracovního!) dne, to ani jinak nebylo možné.⁶⁴⁾ Lze konstatovat, že pracovní podmínky na treboňské stavbě s velkou pravděpodobností splňovaly představu o standardních poměrech na jiných, tedy i mimodominikálních podnicích tohoto druhu. Potvrzují to také následující tabulky, uvádějící mzdové sazby jednotlivých profesí (údaje v kopách gr. míšeňských, dále jen kgm).

Dělníci

Období	Sazba	% výplat	Charakter sazby
červen-září	5	48,6%	letní
pol. srpna-konec srpna	5,5	1,5%	přechodné zvýšení
říjen-březen	4	37,3%	zimní
konec prosince-pol. ledna	4,5	2,5%	přechodné zvýšení
listopad-únor	3,5	9,7%	přechodné snížení
září, konec ledna	2	0,4%	výjimečné snížení

Nevýhodný časový záběr pramene (červen 1525 - duben 1526) znemožňuje prokázat velkou letní sazbu. Záběr zimní sazby až do března napovídá, že byla praktikována pouze zimní a letní mzda, která byla stejná pro kohokoliv odkudkoliv. Dílčí zvýšení a snížení sazby nemá nic společného s motivací pracovníků nebo s individuálním oceněním výkonnosti; jedná se o sazební posun v případech, kdy charakter konkrétní práce přerůstal do pracovní náplně jiné pro-

fese. Bylo by sice lákavé interpretovat 4,5 grošovou sazbu v období vánočních svátků a přelomu roku jako výraz „nesamozřejmě“ práce ve svátečním období, ale ve skutečnosti šlo o to, že dělníci vypomáhali při tesařských a lamačských pracích. Stejně tak sazba 5,5 groše odrážela ve srovnání s běžným vožením a nakládáním materiálu kvalifikovanější práci při zasazování kůlů na místech vyrůstajících bašt. Minimální mzda 2 groše denně byla vyplacena výše zmíněným (výjimečně) robotujícím dělníkům, kteří byli navíc opatření stravou za vrchnostenské peníze. Ve srovnání se sazbou nádeníků v Plzni ze stejného období (letní 4 kgm, zimní 3 kgm),⁶⁵⁾ byl investor při placení dělníků na Třeboni o něco velkorysejší.

Tesaři

Období	Sazba	% výplat	Charakter sazby
konec července-září	6	40,9%	letní
konec září-březen	5	41,6%	zimní
konec června, červenec	5,5	4,6%	přechodné zvýšení
prosinec-konec ledna	4	9,2%	přechodné snížení
červen	6,5	2,9%	přechodné zvýšení
září	neuvedeno	0,8%	

V případě tesařů podléhala zimní i letní sazba větším výkyvům bez ohledu na to, zda byl charakter práce náročnější nebo snazší. Důvodem pohybu sazeb není tedy totéž, co u dělníků. Tento rozptyl plně odpovídá situaci v Plzni (letní 6 - 7 kgm, zimní 3 - 5 kgm).

Zedníci

Období	Sazba	% výplat	Charakter sazby
srpen-pol.října	6	73,5%	letní
září	7	16,4%	přechodné zvýšení
konec srpna	7,4	6,1%	přechodné zvýšení
říjen	4,7	4,0%	zimní (?)

Ani u zedníků nelze vysvětlit dočasný posun sazeb neobvyklým charakterem práce. Navíc zde, podobně jako v Plzni (letní 6 kgm), nefungoval rozdíl mezi letní a zimní mzdou, což je patrné i na výši sazby, která na rozdíl od ostatních profesí přetrvávala až do října.

Přidavači

Období	Sazba	% výplat	Charakter sazby
srpen	5	78,6%	letní
říjen	4	21,4%	zimní

Diference sazby je v případě nekvalifikovaných přidavačů způsobena, na rozdíl od zedníků, prokazatelným fungováním letní a zimní mzdy. Přidavači byli obecně považováni za dělníky, čemuž odpovídá i stejná výše denní mzdy. Uvedené údaje nelze srovnat s dobovou situací v Plzni.

Lamači

Období	Sazba	% výplat	Charakter sazby
říjen-únor	4,5	57,2%	zimní (?)
únor	5	40,0%	přechodné zvýšení
říjen	neuvedeno	2,8%	

61) Na základě sumárních disproporcí ve svatovítských účtech na tuto pravděpodobnost upozorňoval J. Čechura (Počet, cit. v pozn. 24, s. 163). O šestidenním pracovním týdnu jakož i o individuálním přístupu zaměstnanců D. Woodward, The means, cit. v pozn. 43, s. 14.

62) K různým posunům tamtéž. K letní a zimní, někdy též jarní a podzimní mzdě v Nizozemí J. de Vries, An employer's guide, cit. v pozn. 43, s. 51 - 53. Velmi podobný byl také 20 - 25% pokles zimní mzdy ve srovnání s letní.

63) O tom žádná z dosud zmíněných studií nehovoří.

64) Dělení na čtvrtinu dne bez udání přesného časového údaje by odpovídalo tradiční nizozemské praxi tří denních pauz (dělili pracovní den na tzv. „schoften“). Konkrétně J. de Vries, An employer's guide, cit. v pozn. 43, s. 48.

65) J. Čechura, Počet, cit. v pozn. 24, s. 166.

Ani lamačskou profesi není možné porovnat s adekvátními plzeňskými informacemi. Vzhledem k počátečnímu datu jejich práce (říjen) nelze rozhodnout, zda se jednalo již o zimní mzdu, nebo zda neexistoval rozdíl v sezónní sazbě. První varianta je pravděpodobnější, neboť časová hranice mezi letní a zimní mzdou se v případě treboňské stavby pohybovala kolem přelomu září a října. Odpovídala by tomu i komparace s dělníky, kteří byli ve srovnání s lamači považováni (viz výše zmíněná „profesní mobilita“) za méně kvalifikovanou sílu (zimní sazba 4 kgm). Jednorázové zvýšení mzdy v únoru lze vysvětlit přímým zásahem Štěpánka Netolického (dodatek „*skrze Štěpánka smluveno*“ je v účtech výjimečný), který nutně potřeboval materiál k rychlému dokončení nové obročnice. Za tímto účelem motivoval část lamačů pracujících u Dunajovic zvýšením mzdy o půl groše, zatímco ostatní pracovali v obvyklých cenových relacích.

Rumaři

Období	Sazba	% výplat	Charakter sazby
říjen-listopad	4	52,7%	zimní (?)
leden-únor	3,5	34,2	přechodné snížení
listopad	5	13,1%	přechodné zvýšení

Profese rumařů, kterou také prozatím nelze srovnat s jinými publikovanými daty, je jako doprovodná činnost finančně preferovanějších lamačů velmi zajímavá. Za prvé není možné bezvýhradně potvrdit sezónní sazbu, za druhé lze doložit motivační důvody posunů mzdové hranice, které zřejmě byly jedním z dílčích nástrojů udržení poměru pracovních sil mezi jednotlivými profesemi v zájmu plynulého plnění plánu. Od října do listopadu byl rozdíl (půl groše) mezi lamači a rumaři udržován. V průběhu listopadu byla rumařská mzda za stejnou práci (!) zvýšena na 5 grošů, a „uklízeči“ tedy inkasovali o půl groše denně víc než samotní lamači. V lednu se situace znovu změnila v půlgrošový prospěch lamačů. Jaký smysl měla tato „nestandardní“ změna? Patrně šlo o přechodné a nouzové řešení za účelem udržení nutné souměrnosti pomocných a v užším slova smyslu výkonných sil v rámci jedné profese.

Zvláštním způsobem byli placeni formané. Začátkem července byli honorováni úkolově od jedné „*fůry*“ a počtu koní. Pokud měl dopravce dvě koňské síly, dostával za jednu cestu 4 groše, v častějších případech tří koní 5,5 groše. Ještě v první dekádě července se však přešlo ke stabilní denní mzdě, která byla pro dopravce méně výhodná. Až do konce září platila sazba 5 grošů na jednoho koně. V průběhu října byla mzda snížena na 4 groše, od počátku do konce vánočních svátků se platily pouze 3 groše a od konce prosince pak 3,5 groše na jednoho koně denně. Ze srovnání úkolové a denní mzdy vyplývá, že se v případě adekvátního honorování (v úkolu i za den) počítalo se dvěma až třemi cestami v pracovním dnu, což se zdá velmi málo. Je tedy pravděpodobné, že po prvních zkušenostech s finančními náklady na dopravu se investor rozhodl ke kroku, který razantně limitoval výši možného výdělku dopravců.

Celkové náklady na stavbu, přesněji na námezdní pracovní sílu bez započítání odměn hlavnímu projektantovi, dosáhly výše 790 kgm. Za současného stavu studia příjmů a vydání dvora Jindřicha z Rožmberka na Třeboni v roce 1522 nelze tento údaj uvést do širších souvislostí.⁶⁶⁾ Pouze

66) Komparace s hojnějšími údaji ze 2. pol. 16. století je zavádějící vzhle-

komparace s jinými finančními údaji ze širšího spektra života rezidence téhož velmože v téže lokalitě a stejném čase (náklady na stravování, platy dvořanů, úředníků, nákupy luxusního a standardního zboží apod.) může přiblížit relativní láci či nákladnost projektu.

Vezmeme-li v úvahu například rozsah tehdejší úvěrové činnosti Rožmberků, zdá se, že stavba nezávisela na financích takovou měrou, jakou byla vázána na dostatečný počet pracovních sil.

Rozbor mzdového systému potvrzuje dvě vzájemně se doplňující skutečnosti.

1. V období těsně před vznikem mnohonárodnostní habsburské monarchie existovala v Čechách (resp. alespoň v jihozápadní části) a v blízkých oblastech Říše obdobná představa o standardním sazebníku mezd, týkající se často a na velké vzdálenosti migrujících kvalifikovaných i nekvalifikovaných námezdníků.

2. Existovaly možnosti k dílčím úpravám sazebníku v případech, kdy bylo nutné motivovat část pracovních sil k přesměrování na jiný nutný pracovní úkol, nebo když se investor snažil upravit početní poměr námezdníků mezi jednotlivými profesemi v souvislosti s potřebami stavebního plánu. Takové posuny denní mzdy nepřímou potvrzují oboustranně uvědomovanou a akceptovanou standardní úroveň mezd z pozice obou zúčastněných stran (zaměstnavatel - zaměstnaný). Zaměstnavatel byl vzhledem k charakteru pracovního poměru (relativně svobodná volba pracovníka) nucen počítat s individuálním přístupem konkrétního zaměstnance k délce pracovní doby (měřeno na čtvrtinu pracovního dne) a k délce pracovního týdne. Jinak řečeno, Jindřich z Rožmberka neměl kromě úprav mezd jinou legální možnost ovlivňovat produktivitu práce angažovaných zaměstnanců, pokud chtěl zajistit souvislý chod stavby. Na druhé straně je třeba si uvědomit, že vysoký výskyt „minimálně“ pracujících jedinců (ať už ve využívání pracovního dne nebo týdne) může odrážet právě nevhodný početní poměr mezi profesemi, tedy nedostatek práce pro jedny, přebytek pro druhé. K ověření validity obou uvedených názorů (zjištění poměru mezi nabídkou a poptávkou) je zapotřebí analyzovat pracovní aktivitu všech 900 zaměstnanců v souvislosti s jejich profesí, původem a celkovou délkou pobytu na stavbě.

ZAMĚSTNANCI A PRÁCE

Přístup jednotlivců k délce pracovní doby a zejména k počtu odpracovaných dnů v rámci různých dlouhých účetních období byl zcela individuální. Detailní rozbor osobního vztahu všech pracovníků vyžaduje samostatnou studii. Základní typy jejich pracovní strategie je však možné shrnout do následujících bodů.

1. Čtvrtina, přibližně 220 osob, se na stavbě podílela pouze v rámci jediného výplatního termínu. Tím nebyl přesně týden, nýbrž období, které zahrnovalo většinou 8 - 14 dnů (z 55%), často více než dva týdny (21%), avšak málokdy kopírovalo kalendářní nebo normativně vymezený pracovní týden (1 - 5 dnů ze 12%, 6 - 7 dnů ze 12%).

dem k teoreticky předpokládané a na řadě případů prokázané cenové revoluci. Ke staršímu shrnutí problému A. Kostlán, „Cenová revoluce“ a její odraz v hospodářském vývoji Čech, FHB 11, 1987, s. 161 - 212. Nové syntetické pojetí nabízí M. North, Das Geld und seine Geschichte. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart, München 1994, s. 70 - 93.

2. Naprostá většina pracovníků na stavbě nevydržela déle než jeden kalendářní měsíc. Je však zřejmé, že s námezdníky nebyly dopředu uzavírány žádné pracovní smlouvy na určitou dobu.⁶⁷⁾ O důvodech (jednalo se o volní rozhodnutí nebo o reakci na normativně neprokazatelné přinucení k práci?) je možné rozhodnout až po zhodnocení pracovní aktivity těch, kteří se na stavbě podíleli opakovaně v průběhu několika výplatních termínů.

3. Taková skupina zahrnuje 70 osob (8% z celkového počtu) a byla koncipována jako reprezentativní souhrn pravidelněji a s různou iniciativou pracujících jedinců všech profesí, kteří pocházeli ze 23 různých lokalit.⁶⁸⁾ Z 80% se jedná o rožmberské poddané, z 93% o pracovníky původem z jižních Čech. V profilu jsou však zastoupeny všechny geografické oblasti. Následující tabulka konkretizuje délku pobytu na stavbě (nikoliv odpracované dny) a procentuální průměr skutečně odpracovaných a zaplacených dnů v rámci pětidenního pracovního týdne (tedy 100% = odpracováno 5 dnů, 60% = odpracováno 3 dny apod.)

Pobyt na stavbě (dny)	Počet osob (ze 70)	Odpracováno z 5 dnů
18-30	6	98,9%
31-45	18	74,4%
46-60	13	63,0%
61-90	16	64,2%
více než 91	17	61,9%

Uvedené hodnoty prokazují, že pětidenní pracovní týden je teoretickou konstrukcí. Ve skutečnosti se pracovalo průměrně necelých 3,5 dne v týdnu. Tato limitace není způsobena rozložením svátků církevního kalendáře. Je otázkou, nakolik se v průměrných hodnotách odráží fenomén dosud nezjištěné délky pracovní doby. Pokud bychom implantovali anglické a nizozemské výzkumy v této oblasti na místní poměry (např. 12 - 14 hodin s přestávkami v létě), bylo by možné uvažovat dokonce o jakýchkoli „směnách“ probíhajících obden.⁶⁹⁾ Zároveň se na první pohled zdá, že čím kratší pobyt na stavbě, tím iniciativnější přístup jedince k využití délky pracovního týdne. To by ale mělo platit pouze pro ty, kteří tam pobývali maximálně jeden kalendářní měsíc (skupina 18 - 30 dnů). Pro ostatní, déle zaměstnané, by mělo platit, že místo 5 pracovali jen 3 až 3,5 dne. Celkový průměr na jedince sice skutečně vychází na 69% z 5 pracovních dnů,⁷⁰⁾ avšak interpretace je složitější, soustředíme-li se na rozptyl v rámci každé ze skupin. Minima a maxima jsou totiž u všech velmi podobná.

Pobyt na stavbě (dny)	Maximum (v%)	Minimum (v%)
18-30	140,0%	62,5%
31-45	110,0%	28,6%
46-60	101,3%	35,1%
61-90	86,8%	34,2%
více než 91	95,3%	7,9%
Celkem	106,7%	33,7%

67) Blíže J. de Vries, An employer's guide, cit. v pozn. 43, s. 49.

68) Ve vzorku je zastoupeno 35 dělníků, 8 formanů, 7 lamačů, 6 rumařů, 11 tesařů a 3 zedníci.

69) Autoři prací zaměřených na stavební dělníky hovoří o 10, 5 - 12 hodinové pracovní době, do které nejsou započítány přestávky (většinou 3) v maximálním rozsahu 2 hodin. Délka slunečního svitu je považována za klíčový důvod dělení (a snižování sazeb) na letní a zimní mzdu. Blíže s výběrem další literatury D. Woodward, The means, cit.

Pokud bychom k první skupině (18 - 30 dnů) připočetli i všechny ostatní krátkodobě pracující, snížilo by se adekvátně i uvedené minimum. Rozptyly ukazují, že přístup jedinců k využití pracovního týdne do velké míry nezávisel na jejich plánech či ochotě zůstat na stavbě tři měsíce nebo čtrnáct dnů. Pokud zaměstnaný chtěl, pracoval po několik měsíců pravidelně od pondělí do pátku, v opačném případě odpracoval jeden dva dny a odešel. Bylo lhostejné, zda se jednalo o rožmberského poddaného, cizince, člověka z města nebo venkovana, jak dokládá další tabulka.

Poddanský vztah	Oblast	Odpracováno z 5 dnů
cizí země	cizí země	75,6%
nerožmberský poddaný	jižní Čechy	66,8%
	Morava	73,6%
	západní Čechy	75,5%
rožmberský poddaný	jižní Čechy	68,7%
nespecifikováno	nespecifikováno	84,2%

Pokud v zásadě neexistoval rozdílný přístup zaměstnanců z různých oblastí a s rozdílnou vrchností k využití normativního rozsahu pracovního týdne, je potřeba obrátit pozornost k jednotlivým profesím.

Profese	Odpracováno z 5 dnů
dělníci	66,1%
formani	47,7%
lamači	96,5%
rumaři	85,2%
tesaři	75,3%
zedníci	40,5%

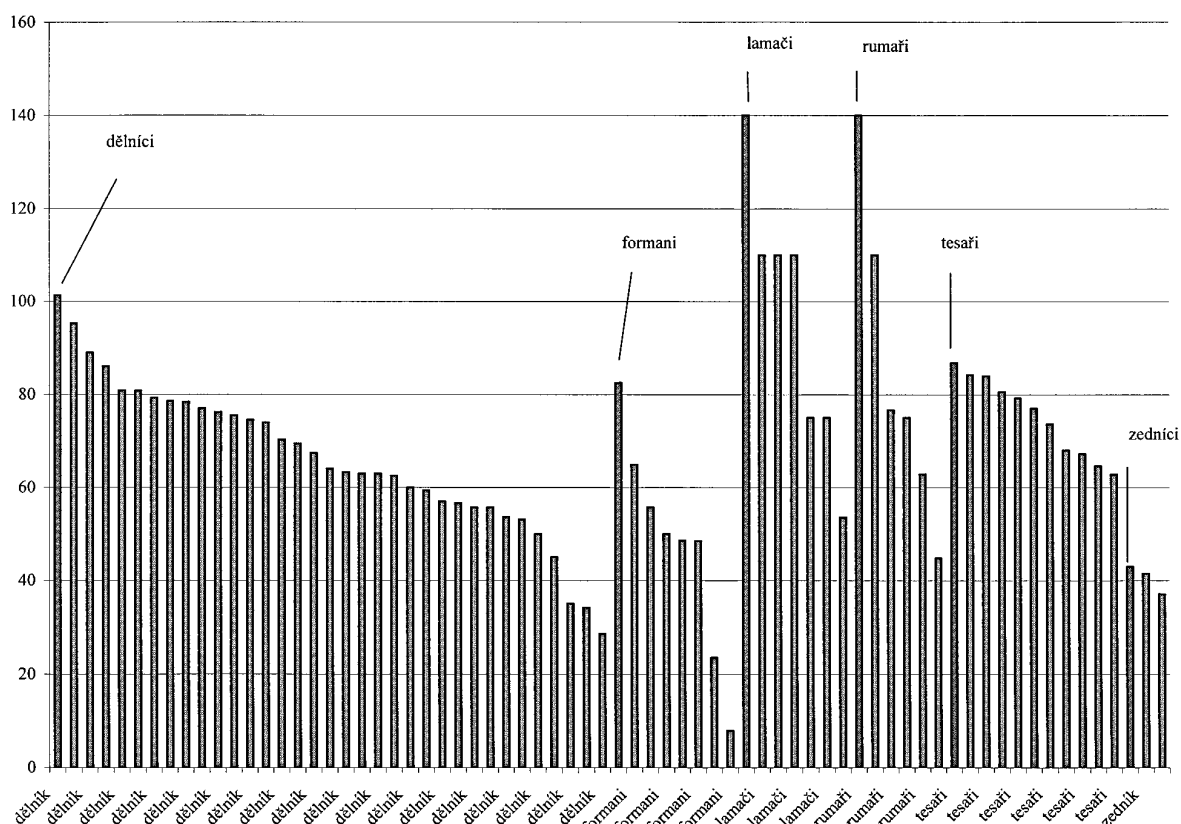
Data nevypovídají nic podstatného o „linějších“ profesích, nýbrž logicky odrážejí stavební chronologii objektu. Kvalifikovanější profese prostě nemohly pracovat bez předchozí přípravy lamačů, dělníků a formanů. Je nepochybné, že právě na jejich výsledcích práce stála úspěšná realizace projektu. Rovněž je nutné uvědomit si, že celkový finanční efekt té které profese podléhal nejen stabilnímu mzdovému sazebníku a osobní iniciativě, ale byl vázán také (a v případě kvalifikovaných či „finálních“ profesí zvláště) na pracovní výkon předcházející profese (pokud dělníci nenaloží a formani neodvezou to, co lamači nashromáždili, a pokud tesaři nepřipraví konstrukci bašt, zedníci nebudou i přes eventuální ochotu mít co dělat). V této souvislosti je důležité upozornit na rozdíly v úkolové, denní a roční mzdě.⁷¹⁾

Přestože z tabulky vyplývá, že neaktivněji pracujícími byli lamači, lze uvnitř každé z profesí nalézt odlišný individuální přístup k využívání pracovního týdne i zaměstnancovu strategii vůči zaměstnavateli v otázce příchodu a odchodu ze stavby. V zásadě existovaly tři typy strategie. Zaměstnanec buď pobýl na stavbě jedno nebo dvě výplatní období, pracoval více nebo méně intenzivně, a poté natrvalo odešel. Jiní pracovali po několik termínů, pak jedno nebo více období vynechali a opět se na stavbu vrátili. Takové zařazování „volna“ několikrát opakovali. Třetí typ reprezentovali „vytrvalci“, kteří pracovali nepřetržitě několik mě-

v pozn. 43, s. 13 - 14 a J. de Vries, An employer's guide, cit. v pozn. 43, s. 48 - 49.

70) Průměry z průměrných hodnot v rámci jednotlivých skupin, geografických oblastí či profesí jsou samozřejmě o poznání vyšší.

71) K tomu D. Woodward, The means, cit. v pozn. 43, s. 11.

sící bez vynechání jediného výplatního období. Příkladem může být dělník Král z Lomnice, který nastoupil 22. července a odešel 14. října. Z 84 dnů, z nichž 24 připadlo na soboty a neděle, odpracoval 51,5 dne (86% z 5 pracovních dnů). Jeho nasazení ostře kontrastuje s jeho sousedem Kučerou, jenž jako dělník přišel o málo později (15. srpna) a odešel shodně s ním (14. října). Pracoval sice také bez cézur, ale jen 56% z pracovního týdne, tedy v průměru o celý den a půl týdně méně. Podobný kontrast mezi dělníky z jedné vesnice se vztahuje k Olešniku na hlubockém panství. Doslova úderník Menšík pracoval od 10. srpna do 4. října a využíval k práci někdy i sobotu (101,3%), zatímco Martin Červený, rovněž dělník, nedělal ani v jednom ze dvou období, kdy byl na stavbě, ani dva dny v týdnu (35% a 29%). Třeboňský tesař Vojta je ukázkou nesamozřejmě vytrvalosti i výkonnosti zároveň. Od 13. července až do 20. ledna stavbu neopustil (ani přes vánoční svátky)⁷²⁾ a po 6,5 měsíce pracoval více než 4 dny v týdnu. Další příkladů je bezpočet, ale nemá smysl rozmělnovat konstatování o zřejmém osobním přístupu jedinců k práci.

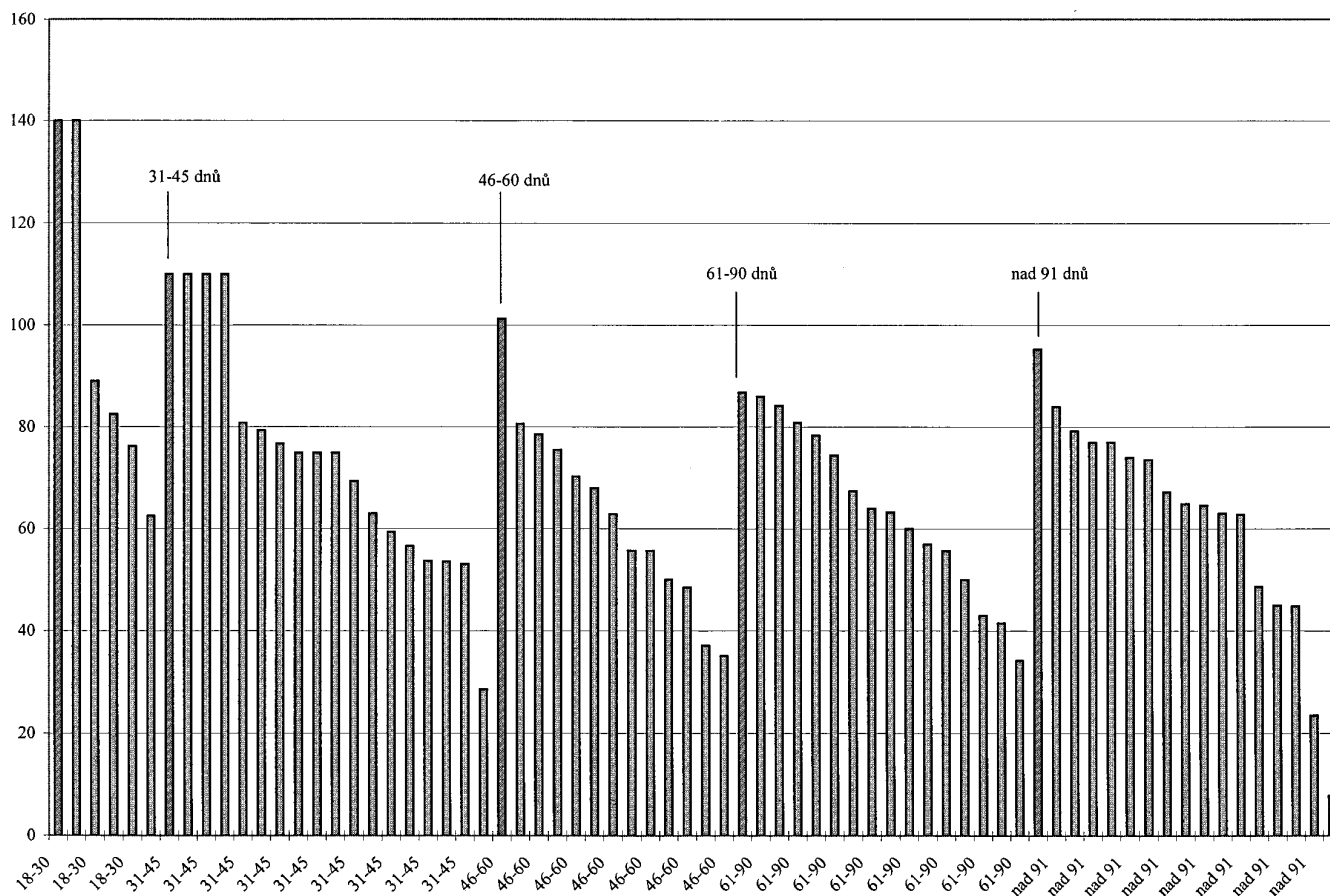
Pro uvedené tři typy přístupu k práci platí totéž, co pro výše uvedené rozborů. Pro žádný typ není charakteristická převažující profese, lokalita, poddanská příslušnost ani aktivita v rámci pracovního týdne. Jedinou výjimku představuje profese lamačů, z nichž většina pracovala 6 i více dní v týdnu.

Dokazování individuálního přístupu zaměstnance k práci má jednu trhlínu, a to v pracovním nasazení některých osob, zařazených ke druhému typu strategie (jedinec se po určité pauze vrací na stavbu). Ve třech případech (2 dělníci a 1 tesař) vykazovali zaměstnanci po návratu na stavbu nižší nasazení (v průměru o 1 až 2 dny v týdnu) než před přestávkou.⁷³⁾ Je sice možné konstatovat, že jejich aktivita byla limitována celkovým pracovním plánem nebo nedostatečným obsazením jiných profesí (u dělníků např. nízkým počtem formanů), kdyby se však u všech případů nejednalo o výplatní období zahrnující přelom roku. Pravděpodobnější interpretace bude tedy založena na tom, že prostě odešli na svátky domů.

Závěrečné dva grafy dokumentují zmiňované individuální pracovní nasazení napříč profesemi a napříč různě dlouhému celkovému pobytu na stavbě. První z grafů znázorňuje průměrné procentuální využívání pětidenního pracovního týdne jednotlivci ze skupiny oněch 70 vybraných, opakovaně se vyskytujících námezdníků (levá osa uvádí procenta využití pracovního týdne, tedy 60% = 3 dny v týdnu, 140% = 7 dní v týdnu apod., data jsou seřazena sestupně a podle jednotlivých profesí, barevně odlišený sloupec představuje první a maximální údaj v rámci konkrétní profese).

72) Nepřetržitá práce o Vánocích je ve srovnání se zahraničními i domácími výzkumy anomálií, neboť se všude uvádí, že se končilo před svátky a znovu se nastupovalo až v lednu, někdy dokonce až v závěru měsíce. Blíže J. Čechura, Počet, cit. v pozn. 24, s. 161 - 162, J. de Vries, An employer's guide, cit. v pozn. 43, s. 55.

73) Dělník Havíra z Kramolína (od 25. července do 24. srpna 89% z 5 pracovních dnů, od 13. prosince do 25. ledna 69%), dělník Kríž z Kramolína (od 28. září do 14. října 104%, od 25. prosince do 17. ledna 55%), tesař Žáček z Třeboně (od 13. července do 24. srpna 100%, od 30. září do 20. ledna 78%).

Druhý graf dokumentuje individuální přístup pracovníků ze stejné skupiny (70 osob) k průměrnému využívání pracovního týdne v závislosti na celkové délce pobytu na stavbě (kategorie od 18 dnů až po více než 91 dnů, levá osa znázorňuje jako u předešlého grafu procentuální využití pracovního týdne, jednotlivé profese nejsou rozlišeny). Z dat je naprosto zřejmé, že skutečná délka pracovního týdne nebyla závislá na tom, zda dotyčný byl na stavbě 14 dnů nebo 6 měsíců. Každá kategorie měla své „úderníky“, průměrné i ty, kteří pracovali jen dvakrát týdně.

ZÁVĚR

Když D. Woodward publikoval knihu o stavebních dělnících v severoanglických městech raného novověku, došel po obsáhlých analýzách ke zdánlivě jednoduchému závěru. Pro pracující za denní mzdu byla práce po tři staletí prý „*směsicí flexibility a rigidity*“.⁷⁴⁾ Lokální tradice fixovala především dílčí pohyby ve mzdové sazbě a délku pracovního dne. Ostatní součásti pracovního poměru byly velmi proměnlivé. Totéž je možné konstatovat v případě rozboru unikátního stavebního rejstříku treboňského opevnění. Modelový příklad prokazuje, že protěžovaný finální produkt nebyl jen výsledkem „tvrdé dřiny lidí z okraje společnosti“, ale spíše rezultátem dodnes poměrně málo známého a objasňovaného vztahu mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci, který nepostrádal prvky aktivního osobního přístupu příslušníků různých sociálních skupin. Přestože vzácnost

a stáří pramene patrně nedovolí příliš srovnávacích studií, mělo by se i s tímto závěrem počítat v dalších systematických výzkumech. Přítomná studie zdaleka nevyčerpává konkrétní téma, které je nutno srovnat s výsledky stavebně historických průzkumů. Pouze nabízí specifickou možnost prověřovat hypotézy vytvořené na základě písemných pramenů. Oproti obvyklé tendenci hledat „původce“ staveb (tedy kulturní obzor stavitele, projektanta nebo investora) a šíření stavebních vzorů skrze tyto beze sporu důležité osoby, nabízí pohled na stavbu objektu „zevnitř“, z perspektivy těch, kterým stavba přinášela v jejich světě rovněž určitý zisk a bez jejichž rutinní řemeslné akribie a ochoty pracovat by objekt těžko mohl vzniknout.

74) D. Woodward, *Men at work: labourers and building craftsmen in the towns of northern England, 1450 - 1750*, Cambridge 1995.

DIE BEFESTIGUNG VON TŘEBOŇ AUS DEN JAHREN 1525 - 1526 IN SCHRIFTLICHEN QUELLEN (ENTSTEHUNG UND VERLAUF DER BAUTEN, ARBEITSKRÄFTE, KOSTEN, PERSÖNLICHKEITEN)

Die Studie zielt sich zur Analyse eines in Verhältnissen Tschechiens äußerst wertvollen Rechnungsregisters, das den Stadtbefestigungsbau von Třeboň (Wittingau, Bez. Jindřichův Hradec [Neuhaus]) in Jahren 1525 - 1526 beschreibt. Der Autor widmet sich absichtlich vor allem einer Auswertung der schriftlichen, eine wichtige untertane Stadt im östlichen Teil des kompakten Dominiums der Herren von Rosenberg betreffenden Quellen.

Im ersten Teil bemüht er sich die bisherigen Anschauungen an das Hauptmotiv für den Befestigungsbau zu präzisieren. Das stellte nicht nur die innerlich gefühlte Befürchtung vor der Türkengefahr dar, sondern eher die Familien- und binnenstaatlichen Probleme. Der Bau verlief sehr rasch dank dem grandiosen Projekt für Errichtung eines großzügigen Teichsystems an der Wittingauer Herrschaft, dessen wegen eine genügende Menge der Arbeitskräfte in der Region zur Verfügung stand.

Die Analyse der Herkunft der Arbeitskräfte enthält der zweite Teil der Studie. Aus ihr kommt es hervor, daß 900 Arbeiter verschiedener Professionen (Bauarbeiter, Zimmer- und Fuhrleute, Maurer, Steinbrecher usw.) aus mindestens 140 Lokalitäten stammten. Sie bildeten tatsächlich eine „internationale“ Gesellschaft, die nicht nur untereinander, sondern auch mit den Stadtbewohnern im Kontakt war, deren Leben sie sowohl erleichterte, als auch komplizierte.

Der dritte Teil der Studie zielt sich auf die Analyse der Lohnverhältnisse einzelner Professionen. Es kommt von ihr heraus, daß es eine grenzüberschreitende „Standardvorstellung“ von der Honorierung einzelner Berufe gab. Trotzdem man verschiedene lokale oder regionale Varianten und traditionelle Vorgänge identifizieren kann, es läßt sich konstatieren, daß die festgestellte Lage sich im Bezug zum Charakter der Arbeitszeit (Jahreszahl der Arbeitstage, Arbeitstagslänge, individuelles Verhältnis einzelner Arbeiter zur Arbeit) sowie auch zum Lohnniveau (Abstufung des Tageslohns unter den Professionen, Existenz der Saisonlohnsteuern u. ä.) keine wesentlichen Unterschiede gegen ähnliche erschienene Studien für die Verhältnisse in Deutschland, England oder Niederlanden feststellte.

Der letzte Teil der Studie analysiert den Zugang der Lohnarbeiter zur Arbeit auf Grund folgender Hinsichten: Zahl der wirklich gearbeiteten Ta-

ge, Aufenthaltslänge auf dem Bau, Verhältnis zum Auftraggeber (ein Untertaner der Rosenberger oder nicht), Heimatsort des Arbeiters und die individuelle „berufliche Mobilität“ (Typ „vom Bauarbeiter zum Zimmermann“ oder „vom Bauarbeiter zur Bauaufsicht“). Nach der „Kreuzanalyse“ läßt sich eines sagen: Existenz des durchaus individuellen Zugangs der Lohnarbeiter zur Arbeit ist kaum widerzulegen. Das Hauptproblem des Befestigungsbaus („von innen“ angesehen, also von der Hinsicht jener, „die ihn wirklich gebaut haben“) ruhte nicht auf der Frage der Finanzen, sondern hing gerade von den Möglichkeiten ab eine genügende Arbeitskraftsmenge zu konzentrieren, die bei Verwirklichung dieses bisher „lebenden“ Baus im Rahmen der Lohnstandarde teilzunehmen willig waren.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Třeboň (Wittingau, Bez. Jindřichův Hradec [Neuhaus]), Vedute der Stadt und ihrer nächsten Umgebung, 1699. Detail der ältesten bekannten Bildardarstellung der Wittingauer Befestigung. Auf der Aufnahme sind Basteien an der Südseite der Stadt dargestellt, wo in ihrer Bauzeit der Teichdamm noch nicht stand.

Abb. 2: Třeboň, der sogen. kaiserliche Abdruck der Stabilkatastralkarte, 1841. Teil der Befestigung aus den 20. Jahren des 16. Jh. an der Südseite der Stadt.

Abb. 3: Třeboň, Fotografie der südlichen Basteien nach ihrer Adaptierung vom zweiten Dezennium 20. Jahrhunderts (übernommen von F. Matouš).

Abb. 4: Třeboň, Teil der Befestigung westlich des Tors Svinenská (Schweinitzer Tors), gegenwärtiger Zustand (Foto V. Razím, 2001).

Abb. 5: Třeboň, Teil der Befestigung östlich des Tors Svinenská, gegenwärtiger Zustand (Foto V. Razím, 2001).

Abb. 6: Třeboň, Bastei „na Valech (an den Wällen)“, a) - Ansichten, b) - Grundriss, c) - Schnitte. Rekonstruktions- und Umbaupläne, November 1914 (Original im SOA [dem Staatlichen Regionalarchiv] Třeboň, Zweigstelle Český Krumlov).

(Übersetzung J. Noll)